

27 XI 1930.

Vom face anul acesta două cursuri. Într'unul vom trata: Limba albanesă și raporturile ei cu limba română, iar într'altul: Probleme de toponimie. Lecțiunile de seminar vor fi consacrate parte problemelor de folklor și parte celor de toponimie.

Începînd cursul de limba albanesă se impune să răspundem unei întrebări, pe care sigur ca mulți alții vă veți pune-o și dv., anume: de ce tocmai la "Catedra de Dialectologie și folklor românesc" am ales să tratez limba albanesă ?

Trebuie să 'vă spun din capul locului — și voi căuta să dovedesc cu prisosință lecțiunile viitoare — că fără cunoștințe aprofundate de limbă albanesă nu se poate face, cu temei, filologie românească. După cum e de adevărat, și azi toți filologii sînt de acord asupra acestui lucru, că fără cunoașterea temeinică a limbilor slavice și în special a vechii slave, a limbii bulgărești și sîrbești, nu se poate face filologie românească, tot așa de adevărat este că aceleași studii de filologie românească nu se pot face fără cunoașterea aprofundată a fazelor prin care a trecut limba albanesă, începînd dela primele texte, ce le cunoaștem din această limbă, pînă în ziua de azi; fără compararea continuă a fenomenelor fonetice, morfologice, sintactice și semantice pe de o parte și pe de altă parte, fără compararea lexicului limbii romîne și albanese,

care își are rădăcini adânci în timpurile vechi, adeseori anterioare colonisării Daciei și Peninsulei balcanice de către Romani, fără aceste comparații nu se poate face un studiu serios de filologie română, nu se poate înainta cu un singur pas studiul limbii române, fie cum se prezintă astăzi, fie cum a evoluat ea din primele timpuri pînă în momentul cînd apar cele dintîi texte.

Elucidată această întrebare vă veți putea pune alta: care tratarea unor astfel de probleme nu și vor găsi mai repede locul la "Catedra de Filologie romanică"? Răspunsul va fi și pozitiv și și negativ: da și nu!

Da! fiind că limba albanesă este, în parte, o limbă romanică; vom vedea pentru ce, o spunem acum numai în treacăt. Sînt în vocabularul și lexicul limbii albanese atîtea și atîtea elemente de origine latină, comune elementelor latine din cele-

lalte limbi romanice, încofă s'ar putea zice că limba albanesă face, intru cftva parte integrantă din studiul care se ocupă cu limbile romanice.. De altă parte însă, limba albanesă fiind direct interesată în studiul, în cunoașterea dialectelor române, luind parte, contribuind, la evoluția atât a dialectului dacoromân cft și a dialectelor sud-dunărene, meglenita și mai ales aromîna, trebuie trasă în sfera cercetărilor de dialectologie; și putem spune că nu se poate face la noi dialectologie propriu zisă fără a avea și cunoștințe de limba albanesă.

Prin urmare, constatînd că limba albanesă este stîns legată de studiul dialectelor noastre, în deosebi de studiul dialectelor sud-dunărene, cred că fac un serviciu dublu, cursul folosînd atât a celor care se ocupă cu filologia romanică cft și a celor care studiază dialectologia.

După această parte introductivă vom intra în chestiune.

Peste un milion și jumătate de Albaneși locuiesc între Macedonia și Marea Adriatică, de o parte, între Muntenegru, Serbia și Grecia, de altă parte. Tara și-o numesc ŠKIPERIA sau ŠKIPENIA,* poporul se intitulează ŠKIPETAR** , adică "cel care înțelege, deștept" căutînd să se descriească prin aceasta de cei care nu fac parte din neamul lor ,care erau considerați proști.(Se știe că Grecii numeau pe cei streini de neamul lor barbari, iar Ungurii "nëma" adică muți, care nu știau vorbi). S'au încercat unii să pună în legătură numele de ŠKIPETAR ou škipi = vultur, care măgulește amorul propriu național, dar nu

*

Diferențele de fonetism, Škipëria sau Škipënia, ou R sau N se datoresc diferențelor, destul de mari uneori, ce există între cele două dialecte principale ale albanesei.

**

Dela vb. škipon= înțeleg, pricep < lat. EXCIPERE.

corespunde adevărului științific.

Numele cel mai vechi al poporului e însă ARBĒR, ARBĒRES sau ARBĒNOR, ce ar corespunde lat. ALBANUS, cu N > R, păstrat astăzi numai de Albanesii din Italia și Grecia. Slavii îi numesc ARBANASI, Grecii ARVANIT și Turcii, prin metatesă, ARNAUT de unde noi ARNĂUT.

Populațiunile albanese din Italia și Grecia își numesc țara lor de origine ARBĒRIA sau ARBĒNIA, nume care se mai găsește păstrat sub formele L'ABĒRIA, cu B, și L'APĒRIA, cu P, pe coasta Adriaticei, între Delvino și Valona, în vechea Chaonie. Din această regiune în special au emigrat după toate probabilitățile, numeroasele colonii din Italia, și anume cele din Calabria (Catanzaro și Cosenza), din Basilicata, Fuglia, Abruzzi și Sicilia.

Cele mai importante colonii se găsesc însă,

în Grecia. În afară de Etolia și Acarmania, Laconia și Messenia, se găsesc albaneși în toate ținuturile de pe continent și din Pelopones. Ei alcătuiesc majoritatea populației din Beotia, Attica, Megara și Argolida; insulele Hydra, Spezzia, Poros și Salamis sînt locuite exclusiv de Albaneși; mai tot sudul Eubeei și partea de nord a insulei Andros sînt populate, în mare parte, de Șkipetari. După datele oficiale grecești numărul Albanesilor din Grecia se ridică în 1907, la cifra de 224000 locuitori. Nu am date mai recente dar sigur că numărul lor trebuie să fie mai mare dat fiind că mulți din ei își dădeau naționalitatea grecească spre a nu suferi consecințele faptului că erau de alt neam.

În Bulgaria - pe valea râului Lom - în Novibazar și pe Morava superioară se găsesc de asemenea numeroase centre albanese.

Din punctul de vedere religios, Albanesii se împart în musulmani, ortodocși, și catolici. Cei mai numeroși sînt musulmanii, a căror proporție este de 60%. Aceștia aparțin sectelor așa zise Sîni sau Suniți și Bektașini (Bektași). Aceștia din urmă, musulmani liber-cugetători, au părăsit unele formalități religioase: nu fac spălăturile rituale, nu țin posturile, beau vin, se căsătoresc cu o singură femeie și duc în genere o viață foarte morală.

Albanesii ortodocși, în număr de vreo 350 mii, locuiesc mai ales în Albania de sud, puțin și în partea de nord.

Cei mai puțin numeroși sînt Albanesii catolici, al căror număr nu trece de 250.000.

Albanesii din orașe sînt mai toți musulmani. Sub dominațiunea turcească ei exersau un fel de supremație morală și politică fa-

ță de Albanesii creștini. Se bucurau de o mulțime de privilegii și alcătuiau nobleța țării. Tot ei sînt proprietarii unor întinse terenuri pe care le arîndează creștinilor spre cultivare. Musulmanii sînt mîndri și disprețuesc pe toți creștinii, în special pe Greci și Slavi. Catolicii dela șesuri nu jucau politicește nici un rol, și-și vedeau liniștiți de ocupațiunile lor, cei mai mulți fiind arendași, negustori, pescari sau muncitori cu brațele.

Deosebiriile religioase vor fi pentru multă vreme o piedecă principală pentru progresul economic și național albanes. Creștinii ortodocși și cei catolici profesază idei cu desăvîrșire opuse. Cei dintîi sînt în mare parte fideli ideilor pan-elenice ce pornesc din Constantinopol /șanar mai ales, pe cînd cei din urmă se conduc de politica ce le este dictată de

la Wiena și Roma. Pentru a evita ca în viitor una sau alta din religiunile din Albania să capete o ascendență asupra celorlalte și să se ivească, din cauza aceasta, turburări care ar putea deveni primejdioase statului albanes, diplomații dela Londra au preconizat, asta înainte de războiul mondial, ca viitorul domnitor al Albaniei să nu aparțină nici uneia din religiunile dominante în Albania. Stim cu toții greutățile cu care a avut de luptat acest prim domnitor de o zi al Albaniei, greutăți provocate mai ales de deosebirile religioase.

Aceste lucruri le spuneam în cursul ce l-am făcut la această facultate în 1914-15; vedeți că nu am fost proroc tocmai bun, după război lucrurile s'au schimbat în parte dar, starea de lucruri de care v'am vorbit - deosebi-

rile religioase - a rămas. Astăzi, sub domnia regelui El Zogu, vom vedea cum se vor împăca lucrurile.

Din punctul de vedere etnic și lingvistic, Albanesii se împart în două mari grupuri: GHEGHI și TOSKI, despărțiți unii de alții de râul Škump / articolat Škumbi - și la ei ca și la noi articolul se pune la urmă; această problemă o vom discuta în lecțiunile ce vor urma/.

Gheghii locuiesc la nord, iar Toskii la sud. Albanesii din Italia și Grecia sînt Toski, iar cei din Jugoslavia sînt Gheghi. Albanesii din nord, Gheghii, sînt în mare parte musulmani. Aceștia, ca și Toskii mohamedani, au îmbrățișat islamul în timpul invaziei turcești ca să scape de persecuțiile autorităților și să se bucure de aceleași drepturi ca și cei-

laltă supuși musulmani. Gheghii creștini sînt toți catolici. Miriditii^{*}, care alcătuiesc tribul cel mai important al Gheghilor, sînt de asemenea catolici. Toskii sînt în majoritate ortodocși, restul sînt musulmani.

Trei clase sociale se deosebesc în Albania: 1/ Orășenii, 2/ Tăranii dela ses și 3/ "Malșori"^{**}, adică Muntenii. Populațiile din Albania de nord formează triburi independente unele de altele. Numai în vilaietul Șkutarilor sînt peste douăzeci și anume: GRUDA, HO-II, KLEMENTI, BOGA, ŠKRETI, KASTRATI, PULTI, ŠALA, ŠEŠI, NICAI, MEATURI, DUKAĞINI, TAČI, GRASNIČI, GĂŠI, HASI, apoi triburile din MATIJA, DIBRA, MIRIDITII, etc, Primele douăsprezece triburi citate sînt designate cu numele generic de

*

Miriditii dela miri dit: =vorbă bună, b.ziua.

**

Mal =munte, Malșuer (art. Malșori) =muntean, locuitor dela munte.

Malșori. Triburile Klementi, Hoti, Boga Kas-
trati și Škrexi sînt alcătuite din păstori,
a căror viață nomadă se aseamănă în totul cu
traul păstorilor aromîni, avînd unele locuri
de vîratec și altele de iernatec.

Acești locuitori ai munților nu s'au su-
pus niciodată vreunei puteri. Grecii vechi
au ocupat numai coasta Adriaticei unde avu-
ră orașe importante, ca Apollonia și Dyrrachi-
um (Durazzo); Romanii au lăsat aceste triburi
independente; nici împărații Constantinopolu-
lui, nici stăpînitorii Rusciei n'au isbutit
vreodată să-i supună administrațiunei lor. Pî-
nă în zilele din urmă, și chiar și acum, a-
cești copii răsfățați ai munților n'au recu-
noscut autoritatea stăpînitorilor decît de for-
mă, cîrmuindu-se după legile și datinele lor
tradiționale. Codul lor de legi datează dela

LEK* (Alexandru) DUKAGÏN . Dela acest contemporan al lui Skanderberg a rămas un fel de cod numit Kanun dek Dukağinit, care este în vigoare la toate triburile din nordul Albaniei. Numai triburile dela sud de Dibra trăesc după codul lui Skanderberg (Kanun Skanderberg) .

Fiecare trib cuprinde mai multe grupări de familii numite fară, asupra importanței cărora vom reveni mai târziu. Fiecare fară este administrată de un bairaktar (purtător al steagului) ajutat de un sfat de bătrâni numit plek . Marele consiliu al tribului este alcătuit din toți bairaktarii care aleg, la rîndul lor, în timpuri extraordinare (ex. un război etc.), un șef suprem a cărui autoritate e temporară și încetează odată cu împrejurările care au motivat alegerea lui.

* ea și alecu al nostru e un hipocristic ori un diminutiv

Muntenii sînt o rasă vitează și răsboinică. Trăiesc și mor cu arma nedeslipită de dinșii Fiecare, chiar cel mai sărac, are o pușcă Martini, totdeauna încărcată, de care nu se deslipește niciodată sînt unii care n'au o cămașe pe trup dar nu le lipsește pușca și cingătoarea plină cu cartușe. Ciobanul își păzeste turma cu arma la unăr, plugarul ară cu pușca la spinare, carul tras de boi e călădus de un cărăuș înarmat, negustorul șade înaintea tejghelei cu pușca la îndemînă, înfierșit Albanesul nu va dormi liniștit pînă nu-și va fi îngrijit mai întîi armele la căpătîi.

Viața lor, pe care, pe drept sau pe nedrept, o socotesc mereu primejduită, fie că apasă asupra lor vreo vendetă (răsbunare); fie că se tem de un atac banditesc, se oglintește perfect în falul de construcțiune al caselor lor.

I.A.CANDREA: L.rom. în raporturile ei cu l.alb. 2.

Casa bogatului: zid împrejurul casei sau un gard, etajul de jos pentru vite fără ferestre, cel de sus la care conduce o scară făcută pe din afară, două sau mai multe odăi, fără tavan, vatra, fumul, polița de juț împrejurul păretelui, lada cu zestrea, lumina intră prin crepăturile acoperișului, pe ușe sau pe ferestruice mici (meurtrières), atîta cît să poată băga pușca să tragă, lanțul deasupra vetrei, icoanele, cîrligele pentru atîrnat puștile, luminatul cu fachia de zădă, etc.

Casa sărăcului: numai etajul de jos, unde trăesc îngrămădiți membrii familiei cu vitele lor, dormitul pe jos, masa, mîncarea cu degetele (lipsește un termen pentru furculiță) cuțitul dela brîu pentru tăiat carnea.

După cum se vede din această sumară descriere starea culturală a Albanesilor e foarte

înapoiată, chiar în zilele noastre, fără a mai vorbi de trecut. La ei nu există "pat". Nu cunosc alt pat decât stratul (ăstrat < lat. STRATUM), sau ăsternuțul (ăstruare participiul vb. ăstro = aștern) care se face pe o ridicătură de pământ.*

Fără a ne mai opri asupra obiceiurilor, superstițiilor, care ar putea forma un capitol aparte, și foarte interesant, sau asupra căsătoriei, care, de cele mai multe ori se face prin răpire; trecem direct la studiul lingvistic.

x + x

*

Cf. I.A. Candrea : Straturi de cultură și straturi de limbă.... pg.14-15.

28 XI 1930.

Limba Albanesilor, numită de ei şkpje^{*}, este, ca şi greaca, latina, limbile germanice, slavice, etc., o ramură independentă a mării familii indoeuropene, şi anume continuatoarea limbii vechilor Iliri, în special a celor dela sud, care vorbeau după toate probabilităţile, un dialect înrudit cu limba Tracilor. Cu vechea albanesă, după cercetările din urmă, pare a se asemana mai mult limba messapică, importată din Italia meridională în timpuri străvechi. Romanisaţi de timpuriu, Albanesii au adoptat un număr aşa

*

Sunetul J nu se pronunţă, în albanesă, ca în română (joc, jug,) ci ca şi în italiană ori germană, ca un yod, ca un i (scurt).

de mare de elemente latine, și într'atît au fost modificate fonetismul și morfologia limbii pe care o vorbeau înainte de venirea în contact cu Romanii, înoit se poate spune că această limbă ar fi avut cu siguranță aceeași soartă pe care a avut-o celtica în Franța, iberica în Spania, etc., adică să devie o limbă neolatină, dacă nu se opuneau la aceasta tenacitatea triburilor dela munte și spiritul lor refractar culturii romane. Numai mulțumită acestui conservatism au putut Albanesii să se menție ca naționalitate și să scape de primejdia de a fi asimilați cu puhoiul de noroade care s'a perindat în acest colț al peninsulei balcanice. avea dreptate Ascoli cînd scria acum 70 de ani, în ale sale "Studi critici" (1863):

" E l'albaneze un altro e sempio della lingua, considerata come potente elemento conservatore di nazionalità, anche

allora quando le nazioni, politicamente considerate, abbiano perduto la loro unită e le loro independența".

"Albaneza e un alt exemplu de limbă, considerată ca un puternic element de conservare al naționalității, chiar și atunci când națiunile, considerate din punct de vedere politic, și-au pierdut unitatea și independența lor."

Totuși prin contactul strîns pe care l'au avut cu popoarele din jurul lor, Albanesii au imprumutat continuu din limba acestora cuvinte nouă, înavuțindu-și vocabularul, cu elemente turcești, neogrești, slave, române și italiene în dauna cuvintelor băștinașe. După calculul făcut de eminentul albanolog, Gustav Meyer, care a publicat un dicționar etimologic al limbii albanese, din cele 5140 de cuvinte tip, pe care le-a înșirat în lucrarea sa:

1420	ar fi	de	origine	romană/lat.,ital.,rom./
1180	"	"	"	" turcească
840	"	"	"	" neo-greacă

549.	ar	fi	de	origine	slavă,
400	"	"	"	"	indo-europene, iar restul,
760	"	"	"	"	necunoscută.

După statistica aceasta — care a suferit multe modificări în urma cercetărilor etimologice de mai târziu — am avea :

28 %	elemente	romanice
23 %	"	trăsești
16 %	"	trăsești
11 %	"	slave, și probabil restul
22 %	"	originare, adică rămase

din limba vorbită de strămoșii Albanesilor.

Dintr'o statistică de felul acesta, care nu ține seamă nici de circulația cuvintelor, nici de noțiunile reprezentate de cuvintele împrumutate, dela alte popoare, nu e permis să tragem nici o concluziune fundamentală. Gustav Meyer, neținând

seama de circulația cuvintelor, a căzut în aceeași greșeală ca Cihac, care cu 60 ani mai înainte, făcînd o statistică analogă cu privire la diferitele elemente din limba romînă, ajunsese la rezultatul absurd că:

"L'element latin de la langue roumaine ne represente guere aujourd'hui qu'un o i n q u i e m e de son vocabulaire, tandis que l'element slave y entre pour le d a u b l e ou pour $2/5$ à peu pres*..

Se cunoaște în ce mod magistral a combătut marele Hasdeu constatările lui Cihac. Pentru acel din dv. care nu cunosc, cît și pentru acei ce o cunosc - ca o reîmprospătare - redau această faimoasă teorie a c i r c u l a -
ț i e i c u v i n t e l o r. Hasdeu a reluat și a dat mai multă strălucire acestei teorii emisă de un filolog strein, Kurtius.

* Cf. CIHAC, Dict.d'etymologie daco-roumaine, t.II, p.7.

Pornind dela constatarea lui Cihac, "că limba română se compune din $1/5$ latină, o $1/5$ tureă și $2/5$ slavice, afară de o $1/5$ eterogenă", iată cum dezvoltă el teoria:

" E mai presus de ori ce îndoială, că nici-iri ca în Dobrogea României n'au fost expuși la o mai mare influență slavică și tureă totodată, locuind acolo, în curs de câțiva secolii, într'un strâns contact cu Bulgarii și Otomanii. Ei bine, nici chiar în Dobrogea aritmetica lui Cihac nu se potrivește! "

Si-și documentează afirmația cu o poezie populară din Dobrogea / soasă din Th. Burada: O călătorie în Dobrogea, Iași, 1880, p. 210/ pe care, luând pe rând toate cuvintele, o analizează chiar după dicționarul lui Cihac și constată :

" Cîte cuvinte, atîtea latinisme, fără nici un amestec strein, absolutamente nici unul!
Ar fi putut care Cihac să ne găsească tot așa un cîntec romînesc, pe jumătate mai scurt, sau măcar să compună el în-

* Cf. HASDEU, Etym. Magnum Rom. t. I, p. LI.

suși în prosă o frază românească de 5
șiruri, în care toate cuvintele să fie
numai slavice sau numai turce, sau nu-
mai slavice și turce ? de vreme ce --
după el -- elementul turc în limba romi-
nă este egal la număr cu cel latin,
iar elementul slavio $\hat{=}$ y entre pour le
double =

Negreșit, slavismele la Români, și
chiar turcismele, nu sînt puține; în
c i r o u l a ț i u n e însă, adică în
activitatea cea vitală a graiului ro-
mînesc, în mișcarea cea organică, ele
se perd aproape cu desăvîrșire față
cu latinismele. Chiar dacă toate deriva-
țiunile turce și slavice ale lui Ci-
hac ar fi corecte, pe cînd în reali-
tate cele mai multe păcătuiesc contra
științei și contra metodei, tot încă
nu s'ar putea zice că ingredientul
slavio și cel turc luate la un loc
sînt egale la Români cu ingredientul
latin, necum a reduce pe acesta din
urmă la o biată pătrime în alăturare
cu celelalte două. Un calcul serios
în Lingvistică, ca și în economia po-
litică, are în vedere nu unitatea bru-
tă, ci v a l o a r e a d e c i r o u -
l a ț i e .*

Si Hasdeu continuă cu exemplificarea lu-
înd un bocet, tot din Dobrogea, în care gă-

* HASDEU: I. c. P. LII.

seşte 155 de cuvinte, dintre care, numai 29 nu sînt latine, adică 1/6.

Urmînd acelaşi procedeu, pentru ori ce regiune a ţării, vom constata acelaşi lucru.

Am luat, la întîmplare o poezie din Ba-nat:

Pînă fui la mama fată,
 Mîncai piţă nesărată,
 Nesărată, din săcoară,
 Cernută prin sită rară,
 S'o mîncam cu drag p'afară.
 D a r d a o ă mă mării,
Piţă tot de grîu mîncai,
 Cernută prin sită deasă,
 S'o mîncai plîngînd prin casă.
 Frunză verde-a spinului,
 Aşa-i casa strinului,
 Ca şi casa socrului :
 Din afară e cu var,
 Din lăuntru-i cu amar.
 D a r casa măicutăi mele
 Din afară-i cu nufele,
 In luntru fagur de miere.*

77 de cuvinte, din care numai 7 de origine

*

E. HODOS: Cîntece bănăţene, pg. 75-76.

străină, în realitate numai 5:

pită /de două ori/, sită /de două ori/, drag, var
și măicută.

Dar și dacă, cu toate că originea lor nu e stabilită, sînt însă latine ca toate conjuncțiile și prepozițiile românești. Restul tot e latinesc. Deci 89 % latinești și numai 11 % de origine străină.

Față de astfel de constatări, s'ar putea — cum zicea Hasdeu — să găsească cineva în întreaga literatură română o singură propozițiune, oît de scurtă, compusă numai din elemente străine sau în majoritate elemente străine ? E o imposibilitate materială căci, aproape nici o formă morfologică, nici o terminație verbală ori adjectivală, nici o conjuncție ori prepoziție, din limba noastră, nu sînt de origine străină. Poate pune cineva

pe același plan cuvinte ca: ziuă, apă, eu, și, văd, aud, etc., pe care le întrebuițăm, zilnic, de zeci ori sute de ori chiar, cu forme ca țirovnic, otnoșenie, ocină, ocolnică, etc. pe care le întrebuițăm la un an odată ori poate și mai rar ?

În lumina acestor fapte , sigur că, statistica făcută de Gustav Meyer, asupra limbei albanese, nu ne poate da oglinda fidelă a limbei.

Plecînd dela principiul că noțiunile culturale sînt reprezentate, în cele mai multe limbi și în deosebi la popoarele cu o civilizație mai înapoiată sau mai recentă, prin cuvinte împrumutate din alte limbi, am încercat să fac o altă statistică cu privire la elementele constitutive ale limbei albanese. Într'o lucrare a mea vorbind de

împrumuturile culturale făcute de Români, în decursul veacurilor, dela popoarele cu care au venit în contact, spuneam:

" Pentru acele noțiuni, pe care poporul le avea veșnic înaintea ochilor sau prezente în minte, pentru acele de care se servia zilnic, sau vedea pe alții din jurul lor servindu-se de ele, s păstrat numirile pe care le avea în limba lui"

" ..La Români, de pildă, afară de câteva excepțiuni isolate și de mică importanță, toți termenii privitori la natură și fenomenele ei, la animalele domestice, la corpul omului, la vîrstă și gradele de rudenie, la împărțirea timpului, la dimensiuni și colori la industriile primitive și uneltele de prima necesitate, la noțiunile primordiale ale religiei creștine, etc., etc., sînt toate de origine latină.*"

Am încercat să fac, deci, o statistică a lexicului albanes, cu privire la originea cu-

*I.A. CANDREA, Straturi de cultură și straturi de limbă...pg. 13.

vintelor , exprimînd noțiuni din următoarele trei categorii: 1/ Natura, elementele și fenomenele cerești; 2/ Corpul omului și 3/ Numele de animale.

Resultatele la care am ajuns sînt următoarele:

1/. Din cele 149 de cuvinte din categoria întâie:

22	sînt	de	origine	romanică,	adică	15 %.
14	"	"	"	turcească,	"	10 %.
16	"	"	"	grecească,	"	12 %.
12	"	"	"	slavică ,	"	9 %.
76	"	"	"	indo-europ. sau necunoscută "		54 %.

2/. Din cele 176 de cuvinte din categoria a doua:

44 sînt de origine romanică,adică 26 %

10	sînt	de	origine	turcească, adică	6 %.
6	"	"	"	grecăscă, "	3 %.
14	"	"	"	slavică, "	7 %.
102	"	"	"	indo-europ. sau necunoscută "	58 %.

3/. Din cele 198 de cuvinte înă din categoria a treia:

62	sînt	de	origine	romanică, adică	32 %
14	"	"	"	turcească, "	7 %.
20	"	"	"	grecească, "	10 %.
34	"	"	"	slavică, "	17 %.
68	"	"	"	indo-europ. sau necunoscută "	34 %.

Observăm că în primele două categorii proporțiile elementelor autohtone sînt aproape identice (54 %:58 %), pe cînd în categoria

a treia elementul autohton e alcătuit abia dintr'o treime, iar restul de două treimi îl ocupă elementele împrumutate din alte limbi. Faptul acesta nu trebuie să ne surprindă, el apare perfect explicabil dacă ținem seamă de următoarele fapte : 1/. Sinonimica, 2/. Nepri-
cepera de a identifica diferitele specii de
animale și 3/. Imprumuturile de termeni pen-
tru animalele necunoscute în acea țară.

1/. Se întâmplă adeseori ca într'o limbă, la un moment dat, un lucru, un animal, etc., să aibă 2 nume diferite: unul străvechi iar al-
tul mai recent, împrumutat dela alt popor; așa
avem în română, cerbice (rom.veche) din lat.
CERVICEM, și ceafă din alb. KAFÉ, pentru ace-
eași noțiune, ca și asin din lat. ASINUS care

I.A.CANDREA: L.rom. în raportul rîe ei cu l. alb. 3.

a fost înlocuit de măgar, a cărui oricine e necunoscută, cum și alte multe exemple pe care le puteți găsi în "Straturi de cultură și straturi de limbă ... p.18-19.

Intre astfel de cuvinte sinonime se încinge o luptă de distrugere între ele, și cel mai favorizat din ele învinge, condamnând-și adversarul la peire. De ce cutare ori cutare cuvint se bucură de mai multă favoare și învinge pe altul nu se poate explica. Cine ar putea răspunde de ce reprezentantul latinului *collus* în fața slavicultului *gīt*? de ce *nudus* ori *vacuus* a fost înlocuit cu sl. *gol*, *vivere* (>*avia*) cu *atrăi*, *asinus* cu *măgar* etc.? Sînt întrebări cărora nu le putem da un răspuns mulțumitor, rămînînd doar, de cele mai multe ori, să constatăm că un element străvechi

e înlocuit de unul mai nou.

2/. Pentru poporul dela țară, care nu vede prea des anumite animale ori pasări etc. — oți din țărani noștri dela șes au văzut mistreț? — e firesc să confunde animale, paseri sau plante din clase cu totul îndepărtate, dându-le aceeași numire; Din cauza nepriceperii de-a identifica diferitele specii de animale, plante ș.a., după anumite caractere esențiale, de care ține seamă zoologul, botanistul, ..țăranul asemănându-le, după caractere de mică importanță (culoare, formă), le confundă, dându-le aceeași numire.

3/. Sînt animale și plante, care trăesc în regiuni și țări îndepărtate și totuși poporul, dintr'o regiune unde ele nu trăesc, le știe denumi datorită diferitelor împrejurări ex.:

Oți din dv. ați văzut samurul, hermelina? poate nici unul, și totuși ou toți știți să-l denumiți;

aceasta datorită blanei care vă este cunoscută. Am ocazia să constat, în cercetările mele dialectologice în Banat, că numele de vegetale, de pildă, care nu cresc într-o regiune sînt cunoscute de popor numai după nume și neavîndu-le mereu înaintea ochilor, a dat acestor vegetale nume ou tetul neobișnuite. E cazul cuvîntului m e s t e a c ă n. În Bănat, unde nu crește mesteacănul, forma normală măstacîn a fost alterată în măstaq, cu care bănățenul nu numește propriu zis copacul respectiv, ci măturile pe care le fac din ramuri de mesteacăn.

Tot astfel, lat. FRAXINUS, a cărui formă normală frapsîn, frasin - a fost alterată, în părțile unde e necunoscut acest arbore în fraptîn, fraptine, fracsîn, etc.*

* În lumina acestor constatări nu mai trebuie

* I.A.CANDREA: Constatări în domeniul dialect.p.9.

să ne surprindă disproporția, pe care am văzut-o mai sus, în privința numelor de animale din lb. albanesă. (anume că față de celelalte categorii unde numărul elementelor autohtone e $2/3$ iar aici abia $1/3$).

Un rezultat cu totul surprinzător și în același timp din cele mai instructive și interesante, ni-l ofere examenul amănunțit privitor la FAMILIE și la GRADELE DE RUDENIE. Constatăm faptul curios, la prima vedere, că Albanesii nu posedă termeni autohtoni decât pentru următoarele grade de rudenie:

1. Bărbat - femeie
2. Tată - mamă ...Bunic,-ă...Străbunic,-ă..
3. Fiu - fiică .. Băiat - fată
4. frate - soră ..
5. Socru - soacră.. Ginere-noră

Toți ceilalți termeni -și sînt foarte mulți - au fost imprumutați dela Romani, și anume:

1. Părinți
2. Tată vitreg - mamă vitregă
3. Soț - soție ..logodnic,-ă,,a se mărita
4. Fiu vitreg - fiică vitregă
5. Văduv - văduvă
6. Orfan - orfană
7. Unchi - mătușe
8. Nepot - nepoată...Strănepot,-oată
9. Văr - vară
10. Cumnat- cumnată
11. Fin - fină
12. Cuscru- cuscără

pe -lîngă alți termeni .oa naș,cumătru, etc. im -
prumutați de aiurea.

Un alt capitol iteresant îl formează studiul
asupra FAMILIEI, CLANULUI, TRIBULUI, etc. pe care

39.

le smintim doar acum rămânând să le dezvoltăm
în lecțiunile ce vor urma.

x + x

4 XII, 1930.

Am vorbit rîndul trecut despre GHEGHI și TOSKI ,care alcătuiesc cele două grupuri mari din punct de vedere etnic și lingvistic. Fiecare din aceste grupuri —cel gheghic la nordul, iar cel tosk la sudul rîului Skump— vorbește un dialect deosebit. Deosebirile între aceste două dialecte sînt mai mult de natură fonetică; gheghica are preferință pentru sunetele nasale (kusriñ cu sunetul nasalizat ñ), pe cînd dialectul tosk e caracterizat, îndeosebi prin rotacism; în cursul lecțiilor ce

vor urma, vom avea ocazia să sesizăm deosebirile dintre aceste două dialecte.

S'a susținut de către unii filologi, dar mai ales de călători interesați, că asemănările, între dialectul gheghic și cel tosk, sînt atît de mici și deosebirile atît de mari încît ar fi cu neputință unui tosk, să se înțeleagă cu un gheg. E o mare eroare, ca să nu zicem un mare neadevăr, căci deosebirile între ele sînt cam aceleași — poate chiar mai puțin pronunțate — ca cele pe care le constatăm între graiul unui Aromîn și al unui Meglenit, sau între vorbirea unui Bănățean și a unui Ialomițean. Ce e dreptul, dialectul dela nord, gheghic, fiind în contact mai strîns cu elementul turcesc, are mai multe cuvinte turcești, pe cînd cele dela sud, tosk, fiind mai apropiat de elementul elen, are mai multe cu-

vinte de origine grecească.

Dar, afară de cele două dialecte mari sînt o mulțime de sub-dialecte; amîndouă dialectele - gheg și tosk - se subdivid, la rîndul lor în numeroase sub-dialecte. Cercetări științifice serioase asupra acestor sub-dialecte nu s'au făcut; ele rămîn să fie făcute cît mai curînd, ca astfel să avem o idee clară asupra albaneșe în toate amănunțimile.

În cursul de limba albaneșă, pe care l-am făcut, cum vă spuneam, acum 15 ani la această Universitate, spuneam că "decare ce la Skutari s'au adunat, în ultimul timp, mai toate scrierile în dialectul gheghic, și cum în acest oraș se află o tipografie specială, școli, etc., se pare că acest dialect are tendința de a căpăta întîietate." N'am fost proroc bun, dar adăugam : "Totuși sub-dialectul din Elbasan.

socotit de mult ca cel mai pur, și intermediar
oare cum între dialectul tosk și cel gheghic ,
e posibil să devie, într'o zi limbă literară
a tuturor Albanesilor."

Intr'adevăr, de oțiva ani sub-dialectul din EL-
basan ,care este exact la hotarul dintre dia-
lectul gheghic și cel tosk, a fost declarat
ca limbă literară albanesă.

În această limbă se fac toate dicționarele
între care și valorosul dicționar al doamnei
Freiin von Godin, apărut anul acesta.

Propriu zis Albanesii nu au o limbă lite-
rară. Fiecare autor scrie în dialectul său și
întrebuința pînă mai deunăzi un alfabet pro-
priu. Cu privire la această stare, baronul
Nopçes, unul din cei mai distinși albanologi, fă-
cea încă în 1907 observațiunea sarcastică :
" E de așteptat că în Albania vor exista cu

timpul mai multe sisteme de ortografie decât știutori de carte ."

În urma congresului ținut la Monastir - Bitolia - în 1908, pentru unificarea alfabetului, s'a ajuns însă în cele din urmă la un compromis. Alfabetul fixat de acest congres este astăzi adoptat de toate școlile Albaniei. Abia acum va fi cu putință să se creeze o literatură albanesă.

Se va înțelege ușor că la un popor, mereu hărțuit de răscoale și invasiuni, terorizat ,pe de altă parte de o administrație tiranică, literatura n'a putut înflori decât ca poezie populară, basme, etc. S'au publicat pînă acuma cîteva colecțiuni interesante, dar acestea nu sînt decât o perlă din colanul de mărgăritare pe care-l alcătuește literatura populară albanesă.

Scrierile privitoare la limba Albanesilor, din care prea puține, pînă la lucrarea monumentală a lui Hahn, pot fi utilizate -fiind lipsite de garanțiile științifice - sînt, în ordine cronologică următoarele:

1635, FRANCISCUS BLANCUS (albanes de origine):

Dictionarium latino-epiroticum, Roma.

1664, PIETRE BUDI din Petralba :

Dotrina cristiana, Roma; tradusă și în albanesă; autorul e de origine albanesă și a publicat și un mic glosar, care e publicat acum de M. Roques.

1685, PIETRO BOGDAN: (albanes de origine)

Cuncus prophetarum de Christo salvatore mundi et ejus evangelica veritate, /Patavium /.

1716, FRANCESCO MARIA DA LECCE, (autorul pare a fi fost albanes din Calabria)

Osservazioni gramaticali nella lingua albanese, /Roma /.

1770, THEOD. ANASTASIE KAVALLIOTIS: *Προτοπείρια*

1802. DANIL din MOSCHOPOLIS

Ἐθογραφικὴ ἑξέτασις

1829. KOPITAR:

Wiener Jahrbücher, pg. 95.

1835. XYLANDER:

Die Sprache der Albaneser oder
Schkipetaren, / Frankfurt am Main/.
- o carte valoroasă -

1853. JOH. GEORG v. HAHN, (fost consul în Grecia):

Albanische Studien, / Wien/,
o lucrare monumentală, dala care pu-
tem spune că s'au început studiile
serioase asupra limbii albanese.

1855. C.H. THEOD. REINHOLD:

Noctes pelagicae ad cognoscendos
dialectos Graeciae pelagicas, / Athenae/.

1861. G. I. ASCOLI:

Studij critici... tratamenti albanesi.

1864. DEMETRIO CAMARDA:

Saggio di grammatologia comparata alla
lingua albanese.

1866, FRANCESCO ROSSI da MONTALTO:

Regole grammaticali della lingua
albanesa, / Roma /.

1866, IDEM :

Vocabulario italiano-epirotico, /Roma/,
care trebuie consultat cu multă pre-
cauție, parte din material fiind cre-
ația autorului.

1866, DEMETRIO CAMARDA:

Appendice al saggi di grammatolo-
gia comparata sulla lingua albanese.

1870, FR. MIKLOSIÖH:

Albanische Vorschungen.

1875, FRANCESCO ROSSI da MONTALTO:

Vocabulario della lingua epirotica
italiana,

1879, BENLOEW:

Analyse de la langue albanaise.

1879, DOZON :

Manuel de la langue chkiye ou al-
banaise. Una din gramaticile cele
mai bune ale limbii albanese.

1881, JUNGG:

Elementi grammaticali della l.albanese.

1882, KRISTOFORIDIS:

1883, M. GASTER:

Stratificarea elementului latin în
limba română, publicat în Rev.ptru
Istorie, Arheol. și Filologie.
Autorul constată multe elemente de
asemănare între limba română și alb.

1888, GUSTAW MEYER: cel mai de seamă albanolo-
g al timpurilor din urmă.

Die lat.Element im Albanesischen Spr.

1895, KURZGEFASSTE:

Albanesische Gramatik.

1891, GUSTAW MEYER:

Etymologische Wörterbuch der Alba-
nesischen Sprache.
Materialul bogat din acest dicționar
servește și azi ca bază cercetărilor.

1895, JUNGG:

Fialu r i vog l shclüp e tiniet.

1895, H. PEDERSEN:

Albanesische Texte mit Glossar.

1904, KRISTOFORIDES:

Αεγρον τής άλβανικης γλωσσος

1904, R. HELBIG:

Die italienischen Elem. im Albanesischen.

1908,

—
Fjaluar i Bil i Shkypës (Baškim).
Un dicționar f.bun;e tradus și în italiană.

1908, G. PEKMEZI:

Grammatik der Albanesischen Sprache.

1908, M. LAMBERTZ und G. PEKMEZI:

Lehr u. Lesebuch des Albanischen.

1910, A. B.

Grammaticetta della lingue albanese.

1911, ANTONIO BUSSETTI:

Vocabulario italiano albanese.

I.A. CANDREA: L.alb. în raporturile ei cu l.rom. 4.

1911, G. WEIGAND:

Der gegische Dialect von Borgo Eriso.

1911, JOKL:

Studien zur Albanesischen Etymologie
und Wortbildung (Wien).

1913, G. WEIGAND:

Albanesische Grammatik im südgegischen
Dialekt (Leipzig).

-O mică dar foarte bună gramatică -.

1914, G. WEIGAND:

Albanesisch-deutsches und Deutsch-alba-
nesisches Wörterbuch (Leipzig).

1916, ANGELO LEOTTI:

L'Albanese parlato. Cenni grammaticali,
vocabulario albanese-italiano e italia-
no-albanese. (Milano).

1917, K. TREIMER:

Albanisch und Rumänisch, in Zeitschr.f.
rom.Philol. XXXVIII.

Unul din cele mai complete studii.

-- LEON SPITZER:

Zu den linguistischen Beziehungen
der albanesen und Rumänen.

— SANFELD - JENSEN:

Die nicht lateinischen Elem. im Rumän.
- publ. in Gröbers Grundriss, I. -

1922, THEODOR CAPIDAN:

Raporturile albano-române, in Dacorom. II.

1930, MARIE AMELIE FREIIN von GODIN:

Wörterbuch der albanischen und deutschen
Sprache, (Leipzig-Harasovitz).

o * o

11 decembre 1931.

De o istorie a Albaniei nici nu poate fi vorba. Din puținele date ce se pot culege la vechii scriitori sau la cei mai noi, istoria popoului albanes în trăsături mari se resumă la următoarele fapte:

GENTIUS, cel din urmă rege al Ilirilor, este asediat în capitala sa Škodra - Škutari - și teritoriul său e incorporat la 168 a.Cr. la imperiul roman. La împărțirea acestui imperiu, Illiria fu dată imperiului de Răsărit, iar Škipătarii avură veșnic de luptat împotriva dominatrilor lor.

La 639 p. Cr. apar Bulgarii în țară, și Albanesii au de îndurat veacuri întregi împilările și cruzimile lor.

La 1346 vedem pe Stefan Dușan întitulându-se țarul tuturor Sîrbilor, Albanesilor și Grecilor -- căci Serbia intervine încă din 1189, substituindu-se vechilor stăpînitori. După trecerea, în anul 1386, a orașelor Skutari și Durazzo la republica Veneției, și după luptele necurmate împotriva năvăliților Turci, Albanesii sînt învinși în cele din urmă și subjugăți de sultanul Murad II.

La 1413 Ioan Castriotul, principele din Kruja, fu silit să trimită ostateci pe cei patru fii ai săi la curtea sultanului. Cel mai tînăr dintre aceștia, Gheorghe Castriotul, trece la islamism și capătă numele de Skanderberg (prințul Alexandru). Acesta strînge la 1443 o armată de 12000 de Albanesi, și, după ce bate în nerumărate rînduri ar-

matele formidabile ale Turcilor trimise împotriva lui, izbutește să redea Albaniei independența așa de mult dorită. Dar Skanderberg moare la 1467, și timp de 12 ani Albanesii luptă cu înverșunare ca să-și păstreze neatîrnarea. În lipsa unui conducător neînvins, cum fusese Skanderberg, Albanesii trebură în cele din urmă să se supună Turcilor răsbunători, și de la 1479, pînă la războiul mondial Șkipătarii au trebuit neînterupt să îndure greul jug al firoșilor lor domina-tori.

Acum, cînd voința marilor puteri a hotărît, con-tra dorinței nesățioase a vecinilor, ca Albania să-și arboreze drapelul național, cînd o nouă e-ră începe pentru poporul albanes așa de greu încercat, îi dorim din inimă un progres repe-de, mai mulți Dukađini moderni, și — la nevoie, un alt Skanderberg.

IMPORTANȚA LIMBEI ALBANESE PENTRU FILOLOGIA
ROMÂNĂ.

Se știe că leagănul limbei române e Illiria, țara strămoșilor poporului albanes de astăzi. Până la definitiva despărțire a neamului românesc în Români din stînga Dunărei — Daco-Romîni — și în Romîni din dreapta Dunărei — Aromîni —, poporul român trăise timp îndelungat în diferite legături de continuitate teritorială cu cel albanes.

Avînd o parte sufletească asemănătoare și un trai aproape identic, raporturile dintre cele două neamuri erau foarte apropiate. Dovada cea mai bună ne-o dă atît ocupațiunea lor principală, cît și organizația și administrația lor. Ca și Romîni, la originea lor, Albanesii sînt un popor emina-mente de păstori — și numai în această privință s'ar putea consacra un întreg studiu. Același obicei comun de-a se organiza păstorește, cum erau

acele "gentes" romane, și același fel de trai. Avînd în vedere numai păstoritul albanes, cu ajutorul căruia am putea elucida atîtea chestiuni importante — fără să mai luăm în seamă trecutul istoric — studiul limbei albanese se impune riguros celor care vreau să facă filologie, și în special filologie romînă. Căci, pentru domeniul romanic oriental, limba albanesa presintă aceeași importanță pe care o are celtica pentru studiul limbei franceze sau basca pentru studiul atît al francezei cît și al spaniolei.

Cursul pe care-l vom face anul acesta, și dacă timpul nu ne va ajunge și anul viitor, va dovedi toate aceste afirmațiuni.

Pînă în timpul din urmă, și chiar și acum numeroasele elemente streine din limba romînă au fost studiate în chip cu totul superficial; tot

ce prezenta o asemănare cu un cuvânt slavonesc era decretat imediat cuvânt de origine slavonă; nu se ținea seamă dacă acest cuvânt se putea, sau nu, deriva - din punct de vedere fonetic, semantic etc - din cuvântul slavon cu care se asemăna; nu se ținea seamă dacă acest cuvânt se mai găsea și la alte popoare, cu care noi am venit în contact, ca să se poată stabili dacă nu cumva am împrumutat cuvântul respectiv de la unul din aceste popoare, sau nu cumva toate aceste popoare, care au cuvântul, l-au luat de la un popor mai vechiu, de la un substrat autohton. Tuturor acestor lucruri elementare li se dădeau puțină importanță, mulțumindu-se doar cu o simplă asemănare ca formă între cuvinte.

Pentru a arăta această superficialitate în cercetările trecute, aleg câteva exemple:

Toată lumea și toți filologii au considerat

cuvintele românești g a r d și g r o a p ă ca slavone, pentru motivul că în slav. avem gradb și grobĕ. Nu s'a ținut seamă că b, din grobĕ, nu putea trece la p ca să avem groapă în limba română, după cum metateza lui r, din sl. gradb în rom. gard nu s'a putut petrece.

În albanesă pentru aceste cuvinte găsim garđ și gropĕ exact cu aceeași însemnare ca și în românește adică "îngrăditură" și "groapă" (cf. și goticul gard= îngrăditură).

În susținerea tezei că nu putem avea de a face cu o derivare din slavă, așa cum susține dl. Densușianu, mai intervin și alte fapte:

Sl. grobĕ este masculin pe cînd rom. groapă e feminin. În acest caz diftongarea lui o din sl. grobĕ în oa (groapă) nu se putea petrece, căci e știut că diftongarea nu se făcea decît în cazul cînd în silaba următoare se află un ă origi-

nar; or, grobă fiind masculin nu putea să aibă în silaba următoare o astfel de vocală, care să provoace diftongarea.

Pe de altă parte, în vechea românească, groapă servește la formarea verbului a îngropa, pe care îl găsim și sub forma a îngrupa.

Urmărind modul de formare al verbelor, constatăm că majoritatea celor derivate din substantive sau adjective sînt de conjugarea a IV-a — numită deschisă — unde intră mai ales cuvintele formate recent; ex: din zid, a zidi, din ghiozdan, a ghiozdăni etc. deci verbele de conj. I. sînt cele mai vechi.

Spuneam că în vechea românească pe lîngă a îngropa găsim și a îngrupa, iar la pl. pers. I îngrupăm alături de îngropăm. Această trecere a lui o aton la u nu o constatăm decît în ele-

mentele latine sau streine însă intrate în limbă înainte de contactul nostru cu Slăvi.

Dacă găsim în limba noastră forma a îngrupa și îngrupăm, asta înseamnă că verbul acesta s'a format la o epocă anterioară venirii Slavilor, căci nici un verb slavonesc nu prezintă trecerea amintită.

Iată atâtea fapte evidente care ne fac să renunțăm, pentru aceste cuvinte, la o origine slavă și să ne îndreptăm cercetările în altă parte.

Cred că trebuie să admitem că la baza tuturor formelor amintite (rom. gard și groapă, alb. garθ și gropε, sl. gradě și grobě) trebuie să admitem un prototip autohton.

Continuând cu exemplificarea, în această ordine de idei, amintim că nici post-punerea articolului în limba română nu poate fi admisă ca o influență bulgărească așa cum s'a susținut de mulți.

Știți că în limba română, spre deosebire de celelalte limbi romanice, articolul e post-pus. La fel și în bulgară : neart. vълк (cit. vîlc), art. vълк-ът (cit. vîlcat) = lup, lupul.

Dar, susținînd că am avea aci o influență a limbii bulgare asupra celei romîne, cum ne explicăm prezența post-punerii articolului în albanesă? (cf. în albanesă l-katër-të = rom. al patru-l).

Această particularitate morfologică nu poate fi atribuită bulgarei, ci trebuie să admitem că are o origine indo-europeană. Asupra acestei prea interesante probleme vom mai reveni atunci cînd vom vorbi de morfologie.

Printre filologii care au făcut studii de mare importanță asupra limbii albanese, GUSTAV MEYER ocupă un loc de frunte. Ocupîndu-se timp îndelungat cu albanesa și ajungînd a fi unul dintre cei mai adînc cunoscători albanologi, opera sa (Etym.Wört.) nu numai că e absolut necesă-

ră celor ce se ocupă cu limba albanesă, dar are și meritul înțîietății din punct de vedere al publicării unui material indispensabil acestor studii. Dicționarul său, lucrat cu multă competență și absolut necesar, cum spuneam, trebuie să recunoaștem că are și o mulțime de greșeli, mai ales în ce privește etimologia.

G.Meyer a avut păcatul, păcat pe care l-au avut mai toți în vremea lui, de-a căuta să explice totul. E același păcat pe care l-a avut și marele Hasdeu, care socotea o rușine să nu poată explica originea unui cuvînt. Din această cauză, multe din etimologiile lui, așa de frumoase în aparență, s'au spulberat la prima cercetare mai serioasă. În același fel și G.Meyer a mers de multe ori prea departe cu explicarea originii unor cuvinte, făcînd adevărate "acrobații" uneori.

Să luăm ca documentare cîteva exemple:

Alb. trüeŷ =sfredel e derivat de G.Meyer din TE-REBELLUM, care înseamnă același lucru. La prima vedere, identitatea de înțeles și asemănare ca formă ne-ar face să credem că avem de-a face cu o etimologie bună. O cercetare mai amănunțită din punct de vedere fonetic, ne dovedește că e o imposibilitate această derivare. LL intervocalic trebuia să dea în albanesă l', iar nu ŷ cum avem în cuvîntul nostru; deci trebuia să avem trüel', iar nu trüeŷ așa cum avem. Acest cuvînt însă nu e de origine latină vulgară, așa cum credea G.Meyer, ci e un cuvînt savant, un "Kulturwort" cum îl numesc Germanii, datorit italianului trivello (<TEREBELLUM, normal). Vedem de aci că G.Meyer n'a făcut nici o deosebire între elementele străvechi și cele nouă, deosebire pe care au făcut-o, ceva mai tîrziu, Jokl și Pedersen, doi distinși continuatori ai

lui G.Meyer.

Un alt cuvînt: kərθĩ =miel, miel tîrzielnic, născut mai tîrziu, e derivat de G.Meyer din lat. CORDĪNUS. In realitate trebuie să plecăm de la CORDUS, care a fost întrebuintat de popor, căci îl găsim și în alte limbi romanice (de pildă:span. și port. cordero = miel născut tîrziu). In albanesă, după toate legile fonetice, lat. CORDUS a dat kərθĩ, căci o neac.> ɛ, iar d după r > θ.

Tot așa a greșit G.Meyer cînd a derivat alb. ngüej = "a muia în vopsea" din lat. UNGĒRE, căci, dacă e o legătură semantică, fonetica respinge acest etimon.

Derivîndu-l însă din INTINGĒRE = a muia în vopsea, vom explica perfect cuvîntul albanes: INTINGĒRE > 'ndngüj > 'nngüj > ngüj și ngüej.

o * o

12 decembre 1931.

Înainte de a începe partea propriu zisă a studiului nostru, analizarea foneticei, morfologiei, lexicului și semanticei, vom da, pentru înlesnirea studiului, grafia pe care o întrebuițăm noi, alăturând pe cea a societății Baškimi și pe cea a vechei școale din Skutari:

	Baškimi:	Vechea Skutariană:
ε	e	e
ι	é	e
ϛ	y	γ

a	oa	aa
â	â	â
ð	dh	ð
θ	th	θ
k	c	c
g	gh	g
ʎ	ll	ʎ
rr̃	rr	rr
gñ	gn	gn
nd	nn	nn
mb	m	m
z	x	z
z̃	xh	z̃c
s̃	sh	sc
ts	ts	z
c̃	ch	c
dz	z	z
g̃	zh	g

TABLOUL CONSOANELOR:

	Explosive.Continue-Africate						Nasale.	Liquide	Vibrante	Semi-vocale
	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore				
Labiale:	p	b	f	v			m			
Intredent.			θ	ð						
Dentale:	t	d	s	z	ts	dz	n	l	r,ʀ	
Guturale:	k	g					ŋ	ʁ		
Aspirate:	h									
Sibilante:			ʃ	ʒ						
Palatale:					ç, tʃ	g, dʒ	ɲ			j

VOCALELE sînt:

a, e, i, o, u, ü // ā, ē, ī, ō, ū, ũ.

Vocale nasale:

â, ê, î, ô, û, ü

ɛ, ě.

Cu privire la acest tablou să facem câteva observări asupra sunetelor limbei albanese și mai ales asupra acelor care nu există în limba română:

Spre deosebire de limba noastră albanesa are două sunete interdental, continuele ɖ și θ, pe care limba noastră nu le cunoaște. Continua surdă, θ, corespunde ca pronunțare perfect sunetului englesesc th, iar ɖ, continua sonoră, ar corespunde unui dz.

Caracteristică limbei albanese, față de limba română, este și liquida guturală ʒ pe care cei mai mulți albanologi o notează cu ll.

H este aspirat ca și în limba română; dialectal apare și prep.

Celelalte sunete sînt toate la fel cu cele din limba română, așa că nu mai facem o înșirare inutilă a lor.

În privința vocalelor observăm că limba albanesă are, față de română, în plus vocala ÿ. De notat că toate vocalele apar și lungi: ā, ē, etc. pe de o parte, și nasale: â, ê, etc., pe de altă parte. În sfârșit, sunetul corespunzător romînescului ă este cel pe care noi îl însemnăm ǣ. mulți îl înseamnă și ǣ.

Făcînd o statistică lexicală a dicționarelor limbei romîne și albanese, constatăm că în limba noastră s'au păstrat pînă la 2100 de elemente latine, iar în albanesă vre-o 620. Dintre aceste 620, 360 sînt comune cu cele din limba romîună.

Elementele comune din aceste două limbi nu se pot explica decît prin conlocuirea acestor două popoare într'una și aceeași regiune, adică într'o continuitate teritorială. Și trebuie să vă spun că dacă astăzi avem o limbă romîună și u-

na albanesă, aceasta se datorește unei simple întâmplări: au venit Slavii și au rupt în două această mare masă romană balcanică, despărțind totodată și aceste două popoare care trăiau de veacuri împreună. După despărțirea lor, de către Slavi, începe să se formeze propriu zis o limbă albanesă și o limbă română. Dacă Slavii n'ar fi venit în aceste părți și n'ar fi despărțit aceste două popoare, care duceau o viață comună avînd aceleași îndeletniciri etc, atunci -- continuînd să trăiască la un loc - limba lor, cu mici deosebiri, s'ar fi dezvoltat comun și acel popor, din două, care ar fi fost mai puternic ar fi înghițit pe cel mai puțin puternic.

Va să zică ținînd seamă de această viață comună, pînă la venirea Slavilor, de convețuirea lor într'o epocă mai veche ne putem da seamă de asemănările surprinzătoare, de paralelismul, uneori,

între fonetismul, morfologia și vocabularul celor două limbi.

Cum e și natural constatăm și deosebiri și încă foarte multe, mai ales în moștenirea lexicală din latină; vom găsi în albanesă elemente care care nu s'au păstrat în română, după cum -- în schimb -- vom găsi în română elemente care nu s'au păstrat în albanesă. Aceste deosebiri sînt foarte explicabile dacă ținem seamă de cele peste 13 secole care au trecut de la despărțirea lor.

Dacă limba albanesă e de origine illirică, iar cea română de origine latină, adică dacă la baza lor stă această deosebire, apoi în dezvoltarea lor sînt atîtea coincidențe, atîtea asemănări, atîtea identități încît, cum spuneam, dacă aceste două popoare ar fi continuat să trăiască împreună, astăzi n'am fi avut decît ori limbă albanesă ori limbă română.

Asemănările pe care le constatăm între limba română și albanesă sînt de natură fonetică, morfologică și lexicală.

Din elementele de origine latină pe care le găsim în albanesă, 90% din ele sînt și în română, lucru care nu ar putea fi explicat decît dacă admitem că au trăit un timp îndelungat împreună. Găsim același cuvînt, de origine latinească sau autohtonă, care dacă și-a schimbat înțelesul în albanesă și l-a schimbat și în română. Și găsim atîtea și atîtea alte asemănări, care le vom studia în lecțiunile viitoare.

Pentru a proceda sistematic la studierea acestor asemănări, vom începe cu

F O N E T I S M U L

Trebue să vă spun, pentru o mai temeinică argumentare a concluziilor noastre, că vom studia diferitele fenomene --în cazul de față fonetice -- pe care le găsim la Albanesi și Romîni și în cadrul celorlalte limbi romanice și, îndeosebi, balcanice. De pildă, avem un fenomen fonetic comun romînei și albanesei; studiindu-l nu ne vom mări ni a-l urmări numai în aceste două limbi, ci vom căuta să vedem dacă . . . acest fenomen nu se găsește și în celelalte limbi romanice, ori balcanice; dacă fenomenul îl găsim și la alte popoare romanice, înseamnă că el e de origine latină; dacă însă, la alte popoare romanice nu-l mai găsim și îl găsim la unele din popoarele balcanice (Sirbi, Bulgari sau Neo-Greci), în-

seamă că acel fenomen e de origine balcanică, adică s'a potrecut pe teritoriul Peninsulei balcanice.

Fonetismul lui A:

În limba albanesă, ca și în limba română, a tonic înainte de n sau m+cons. a devenit

în română:

în albanesă:

A+N > î:

A+N > ɛ:

lat. *CANEPIS > cînepă;

lat. *CANEPIS > kɛnɛp kɛrɛp
kɛrp.

Observațiuni.

Această schimbare a lui a > ɛ sau ɛ n'o mai întâlnim în nici o limbă romanică; dialectal, în graiurile reto-romane, găsim pe a în această poziție alterat într'un a închis.

În albanesă trecerea a+n > ɛ nu e caracteristică decât dialectului tosk; în ghegă avem un

a curat, sau un â (nasal): kan(ɛ)p.

Se pare însă că pînă la un moment dat acest fenomen a fost comun tuturor Albanesilor.

În unele cazuri aceste ɛ s'a schimbat în e, datorită unor cauze pe care nu le cunoaştem:
 Lat. GLANDEM > gl'ënd; după căderea lui ġ apare în toscă sub forma l'ënd, iar în ghegă l'and.
 Probabil că în acest gl'ënd, ɛ a fost influențat de l' și a trecut la e, așa după cum în limba romînă gl' a influențat pe î schimbîndu-l în i (Glandem > *gl'îndă > gl'îndă > ghîndă). Trebuie să notăm că în albanesă acest e < ɛ nu e un sunet curat, ci un sunet nasal, care se apropie de ǣ.

În alte cazuri acest a+n a trecut la e (nasal): Lat. PANUM = "fir de tort" (de unde în romînește depănare) a dat pě.

Aceeași schimbare a lui A+N ori A+M+cons. în ɛ o găsim și cînd Δ este aton:

Lat. MANCUS > mînk.

Lat. INGANNARE > ngénoj.

A aten:

A aten final trece la ε ca și în limba romînă: Lat. ARMA rom. armă, alb. armë. De observat că în ghegă, cu timpul, acest ε final a căzut: arm. În toscă însă a rămas și avem armë nearticulat și arma articulat, ca și în romînă, armă (neart.) și arma (art.). Nu e aci o simplă coincidență, ci o dovadă în plus despre marea asemănare între romînă și albanesă.

Ë deschis.

Ë deschis sau scurt s'a diftongat în IE atît în romînă cît și în albanesă:

Lat. VĒRSUS > rom. viers, alb. vjerš.

Lat. LĒPOREM > rom. iepure, alb. l'epur.

Lat. PĒRSICA > rom. piersică, alb. pješke.

Nu trebuie să punem prea mare preț însă pe această transformare, fiindcă găsim fenomenul și în alte limbi romanice (de exemplu în spaniolă, catalană etc.).

O aton

trece la u, ca și în limba română:

Lat. COGNATUS > rom. cumnat, alb. kunaŕt.

Ca și diftongarea lui e deschis în ie (je), și acest fenomen se mai găsește în alte limbi romanice (sardă, franceză etc.) ceea ce ne dovedește că avem de-a face cu un fenomen vechi, petrecut chiar în latina vulgară.

Diftongul AU.

Din punct de vedere al rezultatului pe care l-a dat în limbile romanice diftongul latin AU a împărțit limbile romanice în două grupe: cele care au păstrat pe au și cele care l-au contras în o (au > o).

În limba română acest diftong s'a păstrat, afară de cazul în care au era aton; (în acest caz, adică aton și cînd în silaba următoare era un u, s'a redus la a: AUGUSTUS > agust, AUSCULTARE > ascultare etc).

În celelalte cazuri diftongul au s'a păstrat: Lat. AUDIRE > auzire, TAURUS > taur, AURUS > aur; în dialectul aromîn avră = adiere de vînt < lat. AURAM (av în loc de au știți că e o caracteristică a aromînei).

În limba albanesă acest diftong s'a păstrat atîta timp cît a fost în contact cu limba română; după despărțirea lor s'a diferențiat și evoluția lui au.

În cuvintele cele mai vechi — e vorba de limba albanesă — s'a contras în ă (lung), iar în cuvintele care au pătruns mai tîrziu în limbă a devenit af:

AU > Ā: lat. AURUM > ār, LAURUM > lār etc.

AU > AF: CAUSA > kafšë etc.

În ce privește trecerea au > af trebuie să observăm că găsim același rezultat și în dalmată, friulană și în unele părți ale reticei și provensalei.

Acestea sînt asemănările fonetice, din punct de vedere vocalic, între limba romînă și albanesă. Lecțiunea viitoare vom trece la consonantism. Veți vedea că apropierea, și chiar identitatea multor fenomene consonantice, dintre aceste două limbi sînt mult mai numeroase.

• * •

18 decembre 1931.

CONSONANTISMUL

Spuneam lecțiunea trecută că asemănările consonantice între limba română și albanesă sînt mult mai numeroase ca cele vocalice. In cursul lecțiilor ce vor urma veți avea ocazia să constatați acest lucru.

Incepem cu studiul labialelor.

Asupra lui P nu avem nimic de observat.

B, ca și V, a dispărut atît in română cît și in albanesă:

Lat. CABALLUM > rom. ca1, alb. kal' (pl.rom. ca1, alb. ka1)

Lat. BUBALUM > rom. bour, alb. buř

Lat. CUBITUM > rom. cot, alb. kut

Lat. DEBITORIUM > rom.veche detoriu, alb. detūr.

Prin urmare, o evoluție identică în privința dezvoltării lui B atât în română cât și în albaneză.

Ca și B intervocalic, și V în aceeași poziție a căzut:

Lat. NOVERCA > alb. nerk-a (în aromână nuiarōă).

Lat. SCLAVUS (derivat din SLAVUS, prin intercalarea unui Q, ca și în ASCLA < ASLA) a dat în albaneză škja-n, în rom. șohiau = "bulgar" (cf. Biserica Șohielor din Brașov).

Fără să mai înmulțim exemplele vedeți că și evoluția lui V e perfect identică în română și albaneză.

Se știe că una din caracteristicile limbei ro-

mine este „ trecerea rv, lv > rb, lb. Exact același fenomen îl constatăm și în albanesă:

Lat. CORVUS > rom. corb, alb. korb-i.

Lat. SERVIRE > rom.(a) șerbi, alb. šerbej.

Continuând cu fonetismul consoanelor, ne vom ocupa de soarta lui L.

În limbile romanice acest sunet a avut o evoluție foarte diferită; în unele limbi romanice, și în anumite poziții, s'a menținut, în altele, precedat sau urmat de anumite consoane, s'a schimbat în alt sunet — de obicei în R — și, în fine, în altele a dispărut cu desăvârșire (în portugheză de exemplu).

În limba română L > R totdeauna în elementele latine de origine veche:

Lat. MOLAM, LINGULAM, MASCULUM, SOLEM au dat în românește moară, lingură, mascur, soare; aceeași trecere a lui L > R o constatăm și în unele regiuni din nor-

dul Italiei).

În albanesă L este schimbat, nu în R, ci în Ë Lat. SCALAM, FAMULUM, FILUM, APRILEM, GOELUM etc. au devenit în albanesă: škala, famuË, fiË, priË, kieË etc.

Trecem la un fenomen, despre care s'a scris atât de mult și pe baza căruia s'au tras atâtea și atâtea concluzii asupra diferitor probleme privitoare la trecutul nostru, la r o t a c i s m.

Din cauza înțelesului care i se dă astăzi trebuie să precisăm că prin rotacism înțelegem schimbarea unui sunet în R. De pildă în vechea latină avem ARBOS, cu genitivul ARBORIS; după genitiv, S din nominativul ARBOS s'a schimbat în R: ARBOR.

La noi, deoarece rotacismul nu s'a întâmplat decât în două sunete - L și N - termenul nu s'a aplicat decât în aceste cazuri și, în cele din urmă, numai trecerei lui N la R. De fapt, prin rotacism trebuie să înțelegem schimbarea, oricărui su-

net la R; cum însă, ne-am obișnuit cu înțelesul lui restrins îl vom întrebuința și noi.

În limba noastră rotacismul îl găsim în textele vechi, fie incidental fie constant. Astăzi nu-l mai găsim decât extrem de rar în regiunea Moutilor din Munții Apuseni, în care altădată a fost cu mult mai răspândit. Dl. Papahagi în "Cercetări în Munții Apuseni" p.48 (publ. în "Grai și Suflet", II, 1) constată că oamenii se feresc să mai pronunțe cu rotacism; foarte rar femeile, și numai între ele, dacă mai rostesc din când în când cu rotacism. Deci, azi rotacismul, dacă nu a dispărut cu desăvârșire, e pe cale de a dispărea complet din limba română. În iatro-română rotacismul e mai răspândit însă și aci pe cale de dispariție.

Acest fenomen al rotacismului îl găsim și la Albanesi. Cel dinții care a atras atenția asupra rotacismului la Albanesi a fost Ascoli.

Nici în albanesă rotacismul nu e general; îl găsim numai în dialectul tosk (sudic) și nu în toate cuvintele. De exemplu: alături de gelbir (lat. GALBINUS) avem - tot în toscă - și forma gelbin; alături de rëra (< ARENA) găsim și rena; alături de kerp (< CANEPI) avem și kanep etc.

Această alternanță dovedește oă și în albanesă, ca și în română este tendința de a reveni la forma anterioară cu N.

Oricum ar sta lucrurile nu cred că din această coincidență între română și albanesă (toskă numai) să tragem concluzia că rotacismul s'a produs într'o epocă veche, în epoca în care Românii conlocuiau cu Albanesii.

Contra acestei ipoteze pledează inexistența rotacismului în aromână și megleno-română. Dacă fenomenul ar fi fost vechi, deci comun tuturor Românilor, atunci cum se explică faptul oă el nu apare și în aceste două dialecte?

Pe de altă parte, admitînd ipoteza vechimei rotacismului, ar trebui să admitem că unele cuvinte - cum ar fi inimă - aveau pronunțarea cu R (irimă) și numai tîrziu acest R a devenit N (inimă). Or, știm că faptele filologice se prezintă altfel.

Fără a mai continua cu argumentarea, constatăm că nu putem admite o atare ipoteză și nu putem trage concluziile pe care le-au tras alții cu privire la apropierea romînei de albanesă, după felul în care se prezintă rotacismul în aceste două limbi.

Un alt fenomen identic petrecut în romînă și albanesă este trecerea BR la UR; trebuie să notăm că în albanesă U a dispărut atunci cînd era precedat de un A:

Lat. FABRICARE > v.rom. (a) făreca alb. farkoñ.

Lat. LABRUSCAM > rom. lăurușcă alb. larúšk (lerušk)

Lat. FAERICAM > alb. fark = "potcoavă".

Un alt fenomen comun romînei și albanesei

este trecerea grupului CL la K' (ohi):

Lat. *ASCLAM > rom. aşchie alb. aşkje- aşkja.

Lat. UNCLUS (în loc de arunclus) rom. unchi, alb. unk.

Dintre grupurile de consoane cel mai important este CS şi CT.

În limba română aceste grupuri au dat:

CS > PS : Lat. COXA > coapsă; COXIT > (dela coquere) copsu

CT > PT : Lat. LUCTA > luptă; LAOTEM > lapte etc.

În albanesă aceste grupuri au dat următoarele rezultate:

CS > FS: COXA > kofşe. CT > FT: Lat. LUCTA > alb. lufti.

Nicăieri, în domeniul romanic, nu mai găsim această evoluţie a grupurilor CT şi CS.

În domeniul balcanic în evoluţia lui CS, CT la PS, PT (română) şi FŞ, FT (albanesă) trebuie să admitem următoarele faze:

CS > XS > HS > FS > PS şi > CT > XT > HT > FT > PT.

(Dovadă despre aceasta este faptul că în inscripţiuni găsim aceste faze; vezi O. Densusianu: "Cerce-

tări nouă asupra lat.vulgare", publ. în Bul. Soc. fil. 1907 unde găsim "Ohtuber" și "in oh tumulo".

Vedem din acest tablou al fazelor prin care au trecut grupurile latine CS și CT că limba albanesă a păstrat o fază mai veche (fs, ft) decât româna (ps, pt); acest fapt denotă că pînă la un moment dat aceste două limbi s'au dezvoltat paralel și numai ulterior, prin intervenirea unor cauze externe, fiecare limbă s'a dezvoltat independent. Și e lucru stabilit că pînă la venirea Slavilor aceste două limbi au urmat o evoluție paralelă și numai după venirea acestora evoluția limbii române a urmat un drum deosebit de cea a limbii albaneșe.

În cazul de față grupurile CT, CS au urmat același drum (CS > XS > HS > FS; CT > XT > HT > FT) atât în albanesă cît și în română, pînă la venirea Slavilor. După venirea Slavilor grupul FS și FT (din CS și CT) a evoluat în română spre PS și PT, iar

în albanesă s'a menținut.

Sînt însă cîteva cuvinte în albanesă care se abat de la această evoluție.

Avem cuvinte cum ar fi drejt (<Lat.DIRECTUS), pajtoj (<lat. PACTARE), strejt (<STRINCTUS), în care CT nu a dat FT, ci IT (jt).

Explicația acestor presupuse abateri stă în cronologia fonetică. În ori ce limbă un fenomen fonetic are o anumită evoluție numai într'o anumită epocă; trecînd această epocă sunetele nu se mai schimbă în același fel, ci urmează o altă dezvoltare. De exemplu:

Rom. școală derivînd din lat. SCOLAM ar fi trebuit să dea școară (pentru că L intervocalic ^{ice} trăiește la R); cum însă acest cuvînt a intrat în limba noastră după ce trecerea L > R a fost efectuată, L nu a mai urmat acealăi drum).

Un alt exemplu: Lat. CRESTIANUS trebuia să dea

*creşin (comp. USTIAM > uşa, PASTIONEM > păşune etc.); intrînd însă în limba noastră într'o epocă mai tîrzie, grupul ST n'a mai urmat acelaşi drum ca grupul st din elementele intrate într'o epocă veche.

Tot astfel se explică şi forma deosebită a cuvintelor albanese: drejt, pajtoj, strejt etc. Aceste cuvinte au intrat în albanesă după ce trecerea CT la KT se efectuase şi, deci, acest grup nu mai putea urma aceeaşi evoluţie ca LUCTAM, etc., care au intrat în limbă într'o epocă mai veche.

Astfel de cuvinte care se abat de la evoluţia fonetică veche, prin faptul că au intrat mai tîrziu în limbă, sînt destul de numeroase în albanesă. Astfel: CRESTIANUS trebuia să dea *krěši, iar nu křštěra. COMMUNICARE trebuia să dea *kumıngon', iar nu kungon'. Pagdzon' = a boteza (<BAPTIZARE) nu poate fi explicat decît dacă admitem că a intrat în limbă după ce anumi-

te legi fonetice se terminaseră.

Repet, toate aceste cuvinte (drejt, pajtoj, strejt, kisteri, kungon, pagdzoñ etc) au intrat în limbă după venirea Slavilor, deci într'o epocă târzie, când anumite legi fonetice și-au terminat evoluția.

Constatări de aceeași natură ne oferă și dispariția consoanelor D și G intervocalice în limba albanesă.

În limba română, ca și în cea italiană, consoanele D și G intervocalice s'au menținut: Lat. VADUM, LEGEM-SAGITTAM > vad, lege, săgeată. (Avem însă patru cazuri în care G intervocalic a dispărut în limba noastră: EGO > eu, MAGIS > mai, MAGISTRUM > maestru și QUADRAGESIMA > păresimi.)

În limba albanesă D și G intervocalici s'au păstrat atâta timp cât Albanesii au trăit în contact cu Români. După venirea Slavilor și, deci, despărțirea lor, D și G în cuvintele albanese

au dispărut cu desăvârșire:

VADUS > alb. va-u, VIDUUS > vě-u, FIDEM > fě-ja, PRAEDA > prě-ja, PADULEM > pŭl'; MAGIS > mâ, COGITARE > kujtoj etc.

Rețineți, deci, că dispariția lui D și G intervocalici este posterioară despărțirii Albanesilor de Romîni.

Tot posterioară este și trecerea S > Š în l. albanesă. În această limbă Š, fie inițial, medial, intervocalic sau precedat de o consoană, trece la Š în elementele de origine latină cri autohtonă:

FOSSATUM > alb. fšat, AGUSTUS > alb. gušt, MASCULUS > maškuŕ etc.,

Problema care ni se pune este: cînd s'a alterat S în Š ?

Dacă am admite că alterarea s'a produs anterior despărțirii Romînilor de Albanesi, atunci ar trebui să avem și în romînă Š acolo unde îl găsim la Albanesi; de pildă din lat. SESSUM trebu-

ia să avem în rom. șes ca în alb. șeš, iar nu ses.

E locul să ne ocupăm aci de un cuvînt păstoresc, rom. strungă, alb. ștrunga, foarte mult discutat de filologi. Mulți au susținut că acest cuvînt, așa de răspîndit la toate popoarele cu care Romîni au venit în contact, este împrumutat de la Albanesi. Acest împrumut nu pare plausibil deoarece nu mai găsim nici un alt cuvînt în care S să fi devenit Ș. Explicația trebuie dată în sensul că atît limba romînă cît și albanesă l-au moștenit din limba autohtonilor; Romîni au păstrat pe S pe cînd Albanesi l-au schimbat în Ș conform legii fonetice amintite mai sus.

Un alt fenomen fonetic, identic la Romîni și Albanesi, este muierea grupului li, adică l+yod: MALLEUS > rom. mai alb. mâj; MILLIA (pl. lui MILLE) >

rom. mie, alb. mij.

Acest fenomen trebuie să se fi produs în mod izolat la Albanesi și Romîni, după despărțirea lor. Ceea ce vine să confirme acest fapt este prezența aceluiași fenomen și în elementele de origine slavică intrate în aceste două limbi (cf. slav. NEVOLJA > rom. nevoie, alb. nevoj-a).

Această constatare, ca și altele, ne fac să admitem că fenomenul s'a petrecut izolat în fiecare limbă, după venirea Slavilor, deci posterior despărțirii lor.

Exact același lucru s'a petrecut și cu nj, adică n+yod. Atît în romîină cît și în albanesă nj s'a muiat și apoi n a dispărut chiar:

GUNEUS > rom. cui, alb. kuj.

Această schimbare nu s'a petrecut pe tot teritoriul romînesc; chiar și azi îl găsim general în aromîină și parțial în daco-romîină (cf. cun,

sau cuniu, întîn, călcîn etc. în Bănat; cūiu, întîiu în Țara Oașului).

Dacă mai găsim fenomenul și azi înseamnă că s'a petrecut relativ recent și, în tot cazul, după venirea Slavilor.

Un fenomen fonetic care apropie mult limba albanesă de limba română, cu toate că-l mai găsim și în alte limbi romanice, este grupul ti, reprezentat în română prin ț iar în albanesă prin s:
MARTIUS > rom. part, alb. mars.

IN-VITIARE > rom. invățta, alb. mësôj.

PALATIUM, care a dat în v.rom. părat, alb. pîlas.

Ni se pune acum o întrebare: Care era pronunța
 rea acestu ti, în română și albanesă, înainte de venirea Slavilor? Ajunsese oare la ts (ț), pe care o găsim în limba română, și apoi s'a schimbat în s în albanesă ?

Așa s'ar părea la prima vedere; am putea spune

că la un moment dat PUTEUS a dat puts (puṭ), care s'a păstrat în l. romînă, iar în l. albanesă s'a redus, cu timpul, la s. Știm însă că în albanesă, după despărțirea de romînă, orice s vechi trece la ș. În acest caz nu putem admite că în acea epocă (anterioară venirii Slavilor) s'a ajuns la s. În acest caz trebuie să presupunem că în momentul despărțirii limbii albanese de romînă tj nu ajunsesse să se pronunțe ts (t̥), ci un t', adică o formă intermediară între tj și ts. MARTIUS s'ar fi pronunțat mart', PUTEUS, put' etc. Această formă intermediară (t') a evoluat cu timpul la ts (t̥) în romînă și s în albanesă. Trebuie să notăm însă că evoluția lui ts la s în albanesă este posterioară celei a lui s la ș, căci altfel ar fi trebuit să avem ș iar nu s.

Vedeți concluziile sigure la care putem ajunge cu ajutorul cronologiei fonetice. Vom avea ocazia

să insistăm mai mult asupra acestui fapt în lecțiunile viitoare, când vom vedea rolul important pe care îl are cronologia fonetică în studiul limbilor.

În directă legătură cu ti vom studia soarta lui di în română și albanesă. De obicei, sunetele apropiate, sunetele din aceeași categorie, au o evoluție paralelă. Ca și dentala surdă, t+yod, care a dat t (în română) și s (în albanesă) și dentala sonoră d+yod (di) s'a alterat în dz (z) atât în albanesă cât și în română:

Lat. MERIDIARE > rom. meridza (oaș), alb. mërdzëj.

Lat. RADIA > rom. rază, alb. řëzde.

Ca și ti care în momentul separațiunii albanei de română ajunsese la t', tot astfel și di ajunsese, în acea epocă la d', o formă intermediară între di și dz.

I.A.CANDREA:L.alb.în raporturile ei cu l.rom. 7.

Ci a dat în romînă două rezultate t și ț:
RACIAM > față, SOCIUS > soț, URCEOLUS > urciol, etc.
 În albanesă Ci > k: RACIAM > fake, SOCIUM > sok, etc.
 Acest k este o fasă intermediară între ci și
t sau ț, care exista în epoca în care Romîni
 conlocuiau cu Albanesii; după despărțirea lor
k a evoluat în limba romînă și s'a menținut
 în albanesă.

Acestea ar fi schimbările fonetice care
 s'au petrecut deopotrivă în albanesă și în romînă

x + x

'14 ianuar 1931.

Vom continua astăzi să studiem schimbările fonetice care s'au produs, cu siguranță, după despărțirea Albanesilor de Români.

În ceea ce privește fonetismul, aceste schimbări caracterizează fiecare limbă și formează separația desăvârșită între o limbă și cealaltă.

În categoria aceasta avem schimbarea pe care o suferă o (lung).

În limba română o, fie lung fie scurt, s'a păstrat când în silaba imediat următoare nu se afla un a, ă sau o; în acest caz el se diftonge

POMA > poamă, MOLAM > moară, SOLEM > soare.

POMUS > pom, LOCUM > loc etc.

In albaneză Ū (lung) E :

POMA > pem, NODUM > nē, etc.

Un alt fenomen fonetic, care desparte cu de-săvîrșire limba romînă de albaneză este evoluția vocalei Ū.

In romînă Ū, fie închis fie deschis, s'a păstrat: PULIOEM > purece, LUPUM > lup, BRUMA > brumă etc.

In albaneză Ŭ (scurt) s'a păstrat ca și în romînește, PUTEUM > alb. pus (rom. puț), GUBITUM > alb. kut, dar Ū (lung) trece la Û: BRUMA > brüm, DEBITURA > detürë, etc.

Prezența acestui Û în albaneză nu este tocmai bine explicată; fapt cert este că trecerea Ū la Û este posterioară venirii Slavilor. In privința originii lui s'a susținut că am avea de a face cu un fenomen datorit substratului autohton.

Dar, dacă am admite influența substratului autohton nu ne putem explica faptul că același fenomen nu apare și în limba română, cînd știm că aceste două limbi au conlocuit în epoca în care au fost influențate de elementul autohton. Părăsind această explicație, pentru argumentul temeinic expus, trebuie să ne gîndim, în ce privește ŭyŭ, la o influență streină.

La venirea Slavilor Albanesii, ca și alte popoare, au fost împinși fie spre Adriatică, fie spre nord (aproape de Dalmația și Friul) fie spre sud în spre Liberia, cu un cuvînt, venirea Slavilor a adus o perturbare în rîndurile Albanesilor împingîndu-i în toate părțile. Venind în contact cu dalmata și friulana, amîndouă limbi de origine latină, albanesa a împrumutat de la aceste limbi o mulțime de cuvinte, care au avut o dezvoltare deosebită de

desvoltarea fonetică pe care au avut-o cuvintele de origine latină intrate în limbă înainte de venirea Slavilor.

Trecerea u > ũ face parte din grupul de împrumuturi din aceste limbi. În friul ană găsim acest ũ foarte frecvent (notez că aci fenomenul e de origine celtică).

În legătură cu aceste fapte să ne oprim puțin asupra cronologiei fonetice. Vă spuneam într'una din lecțiunile trecute că ținând seamă de diferitele schimbări fonetice, pe care le suferă cuvintele, putem preciza nu numai originea diferitor cuvinte, dar chiar și epoca în care au intrat, epoca în care au fost împrumutate. Dădeam ca exemple cuvinte ca drejt, strjt etc. care derivând din DIRECTUS, STRINGTUS, ar fi trebuit să dea o formă în care UT > FT, ca în LUCTA > luftt. Spuneam însă că aceste cuvinte intrând

în albanesă după ce schimbarea ct > ft s'a efectuat nu mai putea urma același drum ci altul, anume ct > it.

Constatări de această natură putem face urmărind și alte cuvinte. De pildă: în limba albanesă găsim un cuvânt kërutë = "oaie cornută", care am fi tentați, după formă, să-l derivăm din lat. CORNUTAM. Conform legilor fonetice, trebuia să dea, derivându-l din CORNUTAM, > *kurnütë > *kurütë > *kërutë, iar nu kërutë. De fapt, acest kërutë în albanesă este împrumutat de la Români-păstori. Păstoritul în Peninsula Balcanică s'a dezvoltat pe o scară întinsă; dovadă marele număr de cuvinte păstorești care există în limba Românilor, cuvinte care au fost împrumutate și de popoarele conlocuitoare. Astfel, Bulgarii și Sârbii pe de o parte și Grecii pe de alta, au în vocabularul lor elemente păstorești luate de la Români cu

oare au venit în contact. Se știe că aceste neamuri nu se ocupă cu păstoritul; Grecii au mai mult capre decât oi, iar la Jirbi găsim porci.

Albanesii păstori și ei ca și Arominii, cam în același grad ca întindere, au de asemenea multe cuvinte păstorești luate de la Aromini. Gustav Meyer interpretează greșit termenii limbii albanese și dialectului aromin. El susține că acei termeni sînt moșteniți a parte de către Aromini și Albanesi din latina vulgară. Inșă, fonetismul dovedește că Albanesii au împrumutat de la Aromini mai multe cuvinte. Cuvîntul kërutë face parte din această categorie. El fiind împrumutat de la Aromini, și anume de la păstorii rărșeroți, care pronunță coruță, într'o epocă tîrzie nu a mai urmat aceeași cale de evoluție ca celelalte cuvinte mai vechi.

Tot pe baza cronologiei fonetice explicăm și cuv. al-

banes ștrunga, care are același înțeles ca și romînescul strungă. În amănunt "strungă" înseamnă "deschizătura prin care ies oile pentru a fi mulse"; cu timpul s'a dat numele de "strungă" însuși "țarcului" în care stau închise oile ("a închis oile în strungă").

"Strungă" este deci un cuvînt din terminologia păstorească, al cărei origine — care s'a discutat mult — nu e nici timpul nici locul să o studiem acum. Cuvîntul se găsește la toate popoarele vecine cu care Romîni, ca păstori au venit în contact; la Unguri găsim esztrenga; în bulgară este atestat sub diverse forme dialectale: struga, straga, stroga; în sîrbește struga, polon. straga și în albaneză ștrunga. Vedeti că la toate popoarele apar forme cu ș numai la Albanesi cu ș. Mulți filologi au susținut că în romînescul strungă avem de a face cu un împrumut albanes,

Explicația este greșită. Rom. strungă, ca și albanesul ștrunga este, cum spuneam într'una din lecțiunile trecute (vezi p.92-93.) o moștenire din substratul autohton. După despărțirea Românilor de Albaneși s din strunga a evoluat în albaneză spre š, iar în română s'a menținut.

Se vede cum, prin studiul cronologiei fonetice putem spune, cu precizie, nu numai care este originea unui cuvânt, dar chiar și epoca în care cutare ori cutare fenomen fonetic își începe sau sfârșește evoluția fonetică.

După cum, pe baza unui fenomen fonetic ca cel amintit în legătură cu alb. kërutë, ori ștrunga, putem stabili epoca în care un cuvânt a pătruns dintr'o limbă în alta, tot astfel putem stabili și originea diferitor cuvinte dintr'o limbă.

Astfel, putem spune că alb. tjegëŷ = "țiglă" nu

poate fi derivat din lat. TEGULA = "țiglă", cum credea G.Meyer, ci este un "cuvînt savant", un "Kulturwort", de origine germană.

Chiar numele de "țiglă" trebuie să ne facă precauți în ce privește originea cuvîntului. Casele albanese, casele de la țară, sînt în marea lor majoritate acoperite cu paie, cu stuf, iar nu cu țiglă. Pe de altă parte nici fonetismul nu ne permite să-l derivăm din latină; TEGULA, prin căderea lui g intervocalic, fenomen caracteristic albanesei trebuia să dea *tjeuŷ; cum însă, cuvîntul a intrat tîrziu în limbă a avut altă evoluție fonetică decît cuvintele vechi (v.p.91).

Tot un cuvînt cultural este și alb. rug,⁺ pe care G.Meyer îl derivă tot din latinește. Dar este știut că în vechime la Albanesi, ca și la Romîni, n'au existat străzi, deci nu puteau exista nici numirile.

^x rug înseamnă "stradă"

Nici alb. mur nu poate fi derivat din lat. MURUM, ci din ital. muro=zid. Albanesii, care au avut o viață sedentară redusă, nu aveau ziduri; casele lor erau cel mult din bîrne. Numai tîrziu au început să construiască ziduri și atunci au împrumutat și termenul corespunzător din italiană.

Dar, nici din punct de vedere fonetic nu putem deriva pe mur din lat. MURUM, pentru că acesta din urmă ar fi trebuit să dea *mür, cu ū > ü (cf. DEBITURA > detürä etc.).

Recapitulînd, caracteristicile fonetice — vocalice și consonantice — ale limbei albanese față de limba romînă sînt:

1. Trecerea lui ō la e: pemē < POMA, nē < NODUM; în romînă o se diftonghează cînd în silaba următoare se găsea un a sau e și se păstrează cînd nu era urmat de una din aceste vocale: POMA >

poamă, POMUS > pom etc. (v. pag. 99-100).

2. Trecerea lui ū la ü: BRUMA > brüm, DEBITURA > de-türz etc; în romînă se păstrează: BRUMA > brumă, LU-PUL > lup etc. (°, pag. 100).

3. Căderea lui d și g intervocalici: VADUS > va, FIDEM > fă, MAGIS > mâ, UOGITARE > kujtoj etc.; în romînă se păstrează: PRAEDA > pradă, PADULEM > pădure, LEGEM > lege, SAGITTAM > săgeată. (v. pag.91-92).

4. Trecerea lui s la š: AGUSTUS > gušt, FOSSATUM > fšat etc.; în romînă se păstrează: AGUSTUS > agust, FOSSATUM > sat, etc. (v. 92-93).

5. Păstrarea lui k (<c₁): FACIAM > fakē, PACEM > pak; în romînă a evoluat la ț și č: FACIAM > față, PACEM > pace.

Cu acestea am terminat studiul raporturilor între limba romînă și albanesă din punct de vedere fonetic.

În lecțiunile viitoare vom trece la studiul

morfologiei și apoi al lexicului oprindu-ne și asupra capitolului semanticei.

Vom avea ocazia să vedem că, și din punct de vedere morfologic, vom găsi numeroase asemănări între română și albanesă. Din punct de vedere al lexicului vom constata că există un vocabular autohton identic la Români și Albanesi; vom găsi un vocabular de origine latină identic și la unii și la alții, cu singura deosebire că la Români moștenirea latină e mai bogată; vom găsi, în fine, la foarte multe cuvinte o evoluție semantică identică, așa cum nu mai găsim la nici un popor.

Toate acestea vor forma obiectul lecțiilor viitoare.

x + x

15 ianuar 1931.

În studiul raporturilor dintre limba română și albanesă este absolută nevoie să atragem în sfera cercetărilor noastre și celelalte limbi balcanice, în special limba bulgărească, limba sârbească și greaca nouă. E necesar acest lucru pentru că o mulțime de fenomene, fie morfologice, sintactice, lexicale, semantice, pe care le găsim comune limbei române și albanese, le găsim într'una sau în toate aceste limbi.

Cel dintîi care a atras atenția asupra legăturilor strînse dintre limbile balcanice a fost slavistul Kopitar.

În "Wiener Jahrbücher der Litteratür" vol. XLVI din

anul 1829, la pag. 86 scria:

" ... nördlich der Donau, in der Bukovina, Moldau und Walachei, Ungarn ferner, Siebenbürgen, jenseits der Donau, in der eigentlichen Bulgarei, dann in der ganzen Alpenkette des Hämus, in der ausgedehntesten alten Bedeutung dieses Gebirges, von einem Meere zum anderen, in den Gebirgen Macedoniens im Pindus und durch ganz Albanien nur e i n e Sprachform herrscht, aber mit dreierlei Sprachmaterie."

adică:

"...în nordul Dunărei, în Bucovina, în Moldova și Valahia, în Transilvania, în Ungaria, dincolo de Dunăre, în Bulgaria propriu zisă, apoi în întregul lanț al Alpilor Hemus, în înțelesul cel mai larg al acestei denumiri a muntelui, de la o mare pînă la alta, în munții macedoniei, în Pind, în toată Albania se găsește o s i n g u r ă formă de limbă, dar cu trei feluri de material lingvistic".

și apoi mai departe la pag. 95:

"...der drei lexicalisch verschiedenen, aber grammatisch identischen Sprachen (nämlich der albanischen, der bulgarischen, der valachischen) die von untersten Donautal an, längs des ganzen Hämus Gebirges vo Meer zu Meer zwischen den Griechischen un Slaven die Grenzscheide bilden!"

adică:

"...cele trei (limbi), deosebite din punct de ve-

dere lexical, dar identice din punct de vedere gramatical (adică albanesa, bulgărească și româna), care se întind în lungul Dunărei, în toți munții Hemusului, de la mare până la mare și care formează linia de despărțire între Greci și Slavi."

Acela însă care a studiat cel dintâi mai de aproape fenomenele care strâng la un loc toate limbile balcanice a fost marele slavist Miklosich. În lucrarea sa "Die slavischen Elemente in Rumunischen", care este o comunicare făcută la Academia de științe din Viena, Miklosich grupează în 10 puncte asemănările de căpetenie (fonetice, morfologice, lexicale) dintre limbile balcanice și în special dintre limba română și albanesă. Vom analiza, pe scurt, aceste asemănări și vom vedea că ceea ce s'a spus mai târziu despre această problemă nu se deosebește mult de ceea ce a relevat miklosich.

1/. Prima asemănare pe care o găsește Miklosich

I.A.CANDREA:L.alb.în raporturile ei cu l.rom. 8.

este formarea viitorului în aceste limbi.

Știți că, în ce privește viitorul, limba română se deosebește fundamental de celelalte limbi românești. Acestea din urmă formează viitorul de la infinitiv, prin adăugarea formelor verbale ale vb. ajutător habere: CANTARE+HABEO > fr. chanterai, it. cantero etc.

Limba română îl formează din voi+infinitivul verbului: Voi cânta, voi lăuda etc.

Acest "voi" pentru formarea viitorului îl mai găsim și în limbile germanice (în germană, daneză); aci însă nu avem de a face cu viitorul, ci cu o acțiune de hotărâre. De altfel nu ne putem gândi la o apropiere, din acest punct de vedere, între română și limbile germanice pentru că nu mai constatăm nici o altă legătură între ele. Deci, această asemănare nu poate fi atribuită decât întâmplării.

Dar nu este o simplă întâmplare cînd găsim aceeași formație în albanesă. În această limbă viitorul se formează cu do+indicativul pres: do^x të shkruaj = va să scriu, adică o să scriu, voi scrie. Exact aceeași construcție, același mod de formare al viitorului îl găsim și la bulgari, la sîrbi și Greci. Nu insist mai mult asupra acestei importante probleme pentru că voi relua-o cînd vom studia gramatica limbilor balcanice.

2/. A doua asemănare pe care o găsește Miklosich este lipsa infinitivului în romînă, albanesă bulgărească și neo-greacă. La noi infinitivul și-a pierdut întrebuințarea verbală, păstrîndu-se ca întrebuințare substantivală; lucrare, zidire etc. nu sînt verbe, ci substantive, care arată rezultatul acțiunii.

^x do este o particulă, care înseamnă "va"; reproduce pe DEBET: DEBET > *dee > de > do — cu trecerea lui e la o.

în locul infinitivului care se întrebuințează în limbile romanice apusene (cf.fr. je vais me jeter à l'eau = merg să mă arunc în apă) limbile română, albanesă, bulgărească și neo-greacă întrebuințează subjonctivul.

3/. A treia asemănare: redarea genitivului și dativului prin aceeași formă în română, albanesă, bulgărească și neo-greacă.

Se știe că limba latină avea forme deosebite pentru genitiv și dativ — nu vorbesc de substantivele feminine al căror genitiv și dativ erau identice: g.casae, d. casae, ci de substantivele declinărilor celorlalte, în care genitivul și dativul se deosebiau cu totul: g.lupi, d. lupo; g. leonis d. leoni. Această deosebire a fost moștenită de limbile romanice apusene. Limba română însă diferă în această privință; aci găsim aceeași formă atât pentru genitiv cât și pentru dativ: casei, lupului, fratelui etc. și la genitiv și la dativ.

Același lucru se petrece, cum vom vedea și în albanesă, bulgărească și neo-greacă.

4/. A patra asemănare găsită de Miklosich este: Poziția articolului neromanică în română, albanesă și bulgărească.

În toate limbile romanice articolul este proclitic: le cheval, il cavallo etc. În română, ca și în celelalte limbi balcanice, articolul este enclitic, adică post-pus: cal-calul, casă-casa, frate-fratele etc.

5/. O altă asemănare stă în slăbirea sunetului a în ă în română, albaneză și bulgărească.

6/. Asemănare între română și albanesă a găsit Miklosich și în particularitatea nasalelor inițiale: IMPERATOR > rom. împărat, alb. mbret.

În această privință lucrurile nu sînt lămurite; filologii au încercat să explice schimbarea în î a lui ĩ aton în cuvintele compuse cu prepo-

ziția IN : INVITO > învăt, IMPERATOR > împărat, INCIPIO > încep etc. Normal acest i trebuia să treacă la e. Fenomenul nu se găsește numai la noi și Albanesi; îl găsim, apropiat, și în regiunea sudică și centrală italiană: napolitană 'nzurare, cal. 'nzorare. Această fasă, în care i a căzut și n'a fost întregit cu o vocală de sprijin, se găsește și în aromână, dar nu pretutindeni, ci numai în anumite regiuni unde se pronunță 'nsurare, 'ngios etc.

Explicația fenomenului ar fi următoarea: i inițial cade și atunci nasala care rămîne caută un sprijin (neputînd fi pronunțată deoarece este urmată de o altă consoană) într'un fel de răsuflare, 'n, care la noi a ajuns la î.

Fasa 'n, fără vocala de sprijin, o găsim și la Albanesi: INTINGERE > ngüej, IMPERATOR > mbret etc.

Dar, bazați numai pe faptul că găsim fenomenul identic la Aromîni și Albanesi, putem cere să

tragem concluzia că avem de-a face cu o influență a substratului autohton, ci nu cu o simplă coincidență? Faptul că mai găsim fenomenul și în alte părți ne întărește în credința că avem de a face cu o simplă coincidență, cu toate că în aceste regiuni fenomenul ar putea fi explicat — poate — ca o infiltrație balcanică. Am amintit că mai găsim acest fenomen în regiunea centrală și sudică a Italiei. Știm apoi că regiunea sudică, fosta "Grecia Magna", a fost în trecut foarte populată cu elemente, cu populație balcanică, care a dat vorbirei de acolo o mulțime de particularități. Fenomenul în chestiune poate să fi fost adus de o populație balcanică în sudul Italiei, de unde s'a răspândit și mai la nord. Dar, acestea sînt, pentru moment, simple presupuneri, simple ipoteze, pe care noi, basîndu-ne numai pe fapte precise, tre-

bue să le lăsăm la o parte. Avem atâtea elemente de asemănare încît un element ori două, încă nelămurite destul, nu ar aduce un aport prea mare pentru rezultatul la care am vrea să ajungem ba, din contra, ar arunca o îndoială asupra lui. Deci, vom elimina din studiul nostru toate acele fapte care nu sînt încă lămurite pe deplin.

7/. Asemănare găsește Miklosich și în căderea lui $l+i$ în romînă și albanesă: OABALLĪ rom. cai, alb. kaj. etc.

8/. A opta asemănare este rotacisarea lui n intervocalic în romînă și albanesă. Am discutat această problemă (v. p. 83-86); de data aceasta țin să mai adug că sînt unii filologi care neagă ori ce raport între nasalizarea pe care o constatăm în limba romînă și cea din albanesă (amintim pe dl. A.Procopovici de la Cernăuți). Alții, din contra, socotesc că există relațiune între fenomenul

rotacismului din limba română și cel din dialectul tosk al limbii albanese, (Pușcariu, Bartoli).

9/. A noua asemănare: unirea pronumelui enclitic cu formele corespunzătoare absolute de la dativ și acusativ în albanesă, română, bulgărească și grecească. De pildă: mie mi-a dat, pe mine m'a bătut, adică repetiția pronumelui sub forma atonă după forma tonică înaintea verbului. Vom vedea că acest fel de construcție e caracteristic numai limbilor balcanice.

10/. Ultima asemănare, pe care o constată între limbile balcanice, este: formarea numeralului cardinal de la 11-19 cu prepozițiunea "spre" în română, albanesă și bulgărească. Miklosich consideră acest fenomen de origine albanesă.

E știut că la noi s'a pierdut forma de numerație latinescă de la 11-19: un-spre-zece, doi-spre-zece etc., care etimologic - reprezintă

pe UNUS-SUPER-DECEM etc. Inșă, în latină era UNDECIM, de unde fr. onze. Formațiunea românească o găsim de asemenea în albanesă și în vechea bulgară.

Acestea sînt punctele de asemănare pe care le găsește Miklosich între limbile balcanice și, mai ales, între limba romînă și albanesă. Vedeți că ele sînt grupate fără o ordine oare care, de-aceia și noi le-am urmărit la fel. Ați mai văzut că am insistat prea puțin asupra lor; aceeași din motivul că le vom cerceta, cu mai multă atenție și dezvoltare, atunci cînd vom studia fiecare categorie în parte.

Dar, în afară de aceste particularități din domeniul fonetismului, morfologiei și sintaxei, Miklosich mai dă și un număr de cuvinte care, sau se găsesc numai la Albanesi și Romîni, sau arată o însemnare particulară numai în aceste două limbi, sau, în fine, arată aceleași particularități

formale. Dintre acestea sînt: abur (alb. avuŕ); acum (alb. akoma); arici (alb. erik¹); afund (alb. funt); aşchie (alb. aŝke); brad (alb. braf); broască (alb. brcă¹); brumă (alb. brum, brümë); brînci (alb. bruc "palügenus"); brîu (alb. bredz); buză (alb. budzë); bucată (alb. bukë); bucur (alb. bukurë); vară (alb. verë); vatră (alb. vatrë); venin (alb. vërer, vëner); vergură (alb. vërgëri); vărcă (alb. vëri); vărs (alb. vërşoig); vărtos (alb. vërtüt "robur"); veşted (alb. veşk); galbin (alb. gelbëri); gata (alb. gati); groapă (alb. gropë); grumaz (alb. grumaz, gurmaz); grîu (alb. grun, grur); guşă (alb. guşë); dobă (alb. def); drac (alb. dreik¹); cal (alb. kal¹); covată (alb. kovë); codru (alb. kodrë); colea, colo (alb. akole); copaciu (alb. kopač); copil (alb. kopil¹); cuvînt (alb. kuvënt); cătun (alb. katunt); luntre (alb. lundrë); luptă (alb. lüftë); mal (alb. mal¹); moş (alb. moşatar "aequalis"); muşchi (alb. muskenü); nană (alb. nenë, nanë, "mater"); orb (alb. verp

plop (alb. plëp); preot (alb. prift); părău (alb. pã-
rãua); sosesc (alb. sos); stăpîn (alb. stopan "primus
inter pastores").

Cu acestea Miklosich conchide:

"da wir nun glauben, annehmen zu können, dass zur Bildung der rumunische Nationalität und Sprache zunächst zwei Elemente zusammengewirkt haben nämlich das römische und das autochtone, so sind wir geneigt, die hier besprochenen Erscheinungen, wenn nicht alle, so doch die meisten dem alteinheimischen Elemente zuzuschreiben, und glauben dieses Element sei ein dem heutigen albanesischen stammverwandtes gewesen welches wir als Fortsetzung des Illyrischen ansehen."

în traducere:

"Deoarece credem că putem admite că la formarea naționalității și limbei române au acționat împreună două elemente, anume cel roman și autohton, atunci înclinăm să atribuim aparițiunile mai sus discutate, dacă nu toate dar în cea mai mare parte, elementului vechi autohton și credem că acest element trebuie să fi fost înrudit la origine cu cel albanes de azi, pe care îl privim ca urmare a celui iliric.

Aceasta este partea cea mai săracă a lucrării lui Miklosich, căci, vom vedea că, numărul de 35-40

pe care îl dă Miklosich este cu mult mai mare.

Cam acestea sînt constatările pe care le-a făcut, cel dintîi, Miklosich în ceea ce privește asemănările pe care le are limba romîină cu limba albanesă, pe de o parte și cu limbile balcanice pe de altă parte.

Vom continua lecțiunea viitoare cu cercetările altor savanți în domeniul acesta.

x + x

22 ianuar 1931.

În lecțiunea trecută am vorbit despre încercările făcute de Miklosich de a grupa toate fenomenele fonetice, morfologice, sintactice și lexi- ce, pe care le-a constatat ca identice între ro- mână și albanesă.

După dînsul , Hugo S c h u c h a r d t în " Der Vokalismus des Vulgärlateins " vol.III, pag. 46-57, ocupîndu-se cu limba latină vulgară din Peninsula Balcanică, constată că elementul autoh- ton, pe care el îl numește "dacic", a exercitat o influență simțitoare asupra limbei coloniștilor ro- mani transplantați în aceste meleaguri.

După ce relevă asemănările constatate de Miklo-
sich, adaugă la acestea cîteva și anume:

1/. Trecerea lui s la ș înaintea unei vocale
sau consoane. În privința acestei asemănări se
impune o rectificare. Trecerea lui s la ș în
limba romînă s'a petrecut numai după ce vocala
următoare s'a iotificat, s'a diftongat, transfor-
mîndu-se într'un diftong în care i (scurt sau
iod) a alterat pe s în ș: SEPTEN > *siepte > șiep-
te > șeapte > șapte.

Cît privește însă, s > ș în albanesă această tre-
cere este cu totul diferită de schimbarea pe ca-
re a suferit-o sunetul latin în limba romînă.

În albanesă orice s latin sau pre-latin a tre-
cut la ș. De la această lege fonetică s'au a-
bătut numai cuvintele care au intrat în limba
albanesă într'o epocă tîrzie (v. și pag. 92-93).

Prin urmare, asemănarea pe care o crede Schuhardt
în realitate nu există.

2/. A doua asemănare, nouă față de Miklosich, este: existența grupurilor pt și ft (<CT) în română și ft în albanesă.

Am constatat, cînd am studiat fonetismul limbii albanese în comparație cu fonetismul limbii române (v. pag. 87-91), că în privința grupului CT trebuie să deosebim două faze în limba albanesă:

- a). prima fază, cea mai veche, în care CT > ft și
- b). a doua fază, mai nouă, în care CT > it. În privința primei faze, CT > ft în albanesă și CT > pt în română, Schuhardt are dreptate; nu putem despărți evoluția acestui grup în cele două limbi. Trebuie însă să adăugăm aci și grupul CS > rom. ps alb. fs, care a avut o evoluție paralelă.

3/. Al treilea punct de asemănare pe care îl găsește Schuhardt stă în căderea lui ă final înaintea articolului feminin a: în rom. casă nu casă-a; mumă nu mumă-a, în albanesă: mimo nu mi-

mia; uša nu uša.

S'ar putea obiecta că nu totdeauna constatăm căderea lui ă final în împrejurările amintite mai sus, ci o constatăm și în alte cazuri în care ă nu este urmat de a. Este vorba de procesul de eliminare a lui ξ final în dialectul gheghic; ceea ce Tosoul numește uđε pentru "cale", Ghegul numește uđ, fără ε. Pentru "prietenă" Tosoul spune mikešξ-a, iar Ghegul mikeš. Tocmai din această cauză în dialectul gheghic este foarte greu să cunoști genul unui substantiv înainte de adăugarea articolului; bunăoară zot = "domn" și zot = "doamnă"; ambele nearticulate; deosebirea ^{într} masculin și feminin nu se poate face decât dacă adăugăm articolul: zot-u = "domn" și zot-a = "doamnă".

4/. A patra asemănare pe care o găsește Schuhardt între limba albanică și română este

pluralul în -uri: în română timp-timpuri; în albanesă korp-korburi .

Aci Schuchardt a greșit. Adăugarea sufixului -uri în română și -uri în albanesă, pentru formarea pluralului la substantivele neutre, nu-l putem considera ca un fenomen propriu limbilor balcanice, pentru că-l mai găsim și în altă parte. Astfel, în vechea italiană găsim agora (de la ago), logora (de la logo) etc. Dacă găsim și în română și în albanesă acest plural neutru cu -uri (-uri) aceasta se datorește numai întâmplării, iar nici de cum unui proces care s'a petrecut pe teritoriul peninsulei balcanice.

5/. O altă asemănare pe care o găsește Schuchardt între română și albanesă este persoana întâi de la verbul auxiliar "a avea", în rom. am, în albanesă kam. De acest fapt s'au

legat aproape toți filologii, considerîndu-l ca o influență a limbei albanese asupra romînei. Cel dintîi care a văzut în romînescul am o influență albanesă a fost Meyer-Lübke a cărui explicație a fost îmbrățișată — fără să știu de ce — de către dl. Densușianu în "Histoire de la langue roumaine", I, p. 351.

Pentru explicarea acestui am nu trebuie să căutăm, așa cum s'a făcut, fel și fel de asemănări, de influențe, pentru că se explică din însăși limba romîna. Găsim în limba noastră construcții ca "eu și frate-meu am cumpărat o casă". Aci am este la persoana I. plural, "eu și frate-meu", adică "noi" și se explică din lat. HABEMUS, cînd era aton. Din astfel de construcții am de la plural s'a transmis și la singular. Faptele sînt ^{Confirmate} și de ceea ce ne dau cîteva graiuri din Franța; țăranul francez din multe loca-

lități nu spune "j'ai une belle vache", ci "j'avons une belle vache", adică întrebuintează persoana I. plural pentru persoana I singular.

Vedeți că rom. am se explică foarte bine din însăși limba română fără să fie nevoie să recurgem la influența limbii albanese.

Acestea sînt, în resumat, asemănările pe care le-a găsit Schuhardt între limba română și albanesă.

Subsemnatul m'am ocupat în diverse rînduri cu problemele care ating raporturile dintre limba română și albanesă. Intre alte lucrări, am publicat în 1905 un resumat, sau mai bine zis, o introducere la cercetările pe care le-am publicat ulterior în diverse reviste. Aceste cercetări au fost utilizate cu sfîntenie de către dl. Th. Capidan de la Cluj, care în lucrarea sa "Raporturile alba-

no-romîne", publicată în Dacoromania, II, p. 444-514, le-a dat o întindere foarte mare. Ele au mai fost utilizate și de către Sanfeld în lucrarea "Die nicht lateinischen Elem. im Rumän." apărută în 1930, fără să pomenească pe autorul acestor observații.

Oa să vă dați seama de acest lucru, vă voi cita din ceea ce am scris eu la 1905, într'un articol "Din epoca de formație a limbii romîne":

" Cu cât cercetăm mai cu luare aminte lexicul albanes cu atât se întărește mai mult în noi convingerea că același substrat autohton a influențat deopotrivă în epoca lor de formație și limba romînească și limba albanesă. Prin substratul acesta numai — i-liric sau ori cum l-am numi, fie el străbunul limbei albanese de astăzi, adică un

fel de "Uralbanesisch", sau vre-o limbă înrudită cu aceasta — se pot explica atâtea și atâtea afinități între limba noastră, și albanesă, a căror lămurire în zadar am căutat-o pe alte căi. Românii au trebuit să trăiască veacuri îndelungate, în epoca de formațiune a limbei lor, într'o regiune invercinată dacă nu chiar identică cu aceea pe care au locuit-o străbunii Albanesilor ..

și dau în "notă":

"Cînd afirmăm că Românii au locuit în primele timpuri în peninsula balcanică, nu trebuie dedus de aci că au locuit numai în aceste regiuni. Teritoriul locuit de Români era mult mai vast și se întindea nu numai la sudul Dunării, ci cuprindea încă departe spre nord întreg Bănatul de astăzi, ținutul sud-vestic al Transilvaniei și aproape întreaga Oltenie".

Limba vorbită de autohtonii acestei regiuni a exercitat o înrîurire imensă asupra limbei romanice din peninsula balcani-

că și în același timp asupra limbei strămoșilor Albanesilor. Numai astfel ne putem explica asemănarea uimitoare, uneori chiar identitatea, pe care o constatăm în limba românească și în cea albanesă în ce privește: a) fonetismul b) Morfologia c) Lexicul d) "Sintaxa." Acestea au fost urmate punct cu punct de către dl. Capidan.

În continuare spuneam:

" Particularitățile fonetice și morfologice comune limbei românești și celei albanese au fost relevate în mare parte de Schuchardt, Gustav Meyer și completate mai târziu de cercetările prietenului meu Ovid Densusianu. Cât privește lexicul, s'au făcut de asemenea cercetări amănunțite spre a se stabili de o parte elementele latine care au pătruns deopotrivă în limba română

și cea albanesă, de altă parte elementele vechi slave care au intrat din primele timpuri în aceste două limbi, în epoca conlocuirii ambelor popoare.

Dar în această direcțiune au mai rămas multe de făcut. S'a neglijat în deosebi să se studieze mai de aproape înrîurirea semantică pe care a exercitat-o o limbă asupra celeilalte: cuvintele de origine latinescă au suferit în limbile română și albanesă schimbări de sens identice, datorite poate în mare parte influenței substratului autohton.

Sintaxa română și cea albanesă n'a fost încă supusă unui studiu comparativ. S'ar descoperi, între alte multe particularități sintactice, și unele asociațiuni de cuvinte formînd locuțiuni conjunctive sau adverbiale, identice în română și albanesă, care nu s'ar putea explica decît prin conlocuirea

Albanesilor cu Romîniei în primele veacuri de existență a limbii unora și a celorlalți. Ba chiar anumite locuțiuni proverbiale și expresiuni, de natura celor relevate de dl. Sextil Pușcariu într'un articol publicat în Convorbiri literare, XXXVIII,461, și a căror origine în zadar am căuta-o la Romani, la Slavi, la Greci, sau cine știe unde, le-am descoperi perfect identice la Romîni și Albaneși, datînd la unii și la alții sau din epoca de formațiune a limbii lor sau din timpurile medievale cînd limba romînească nu se despărțise încă în dialectele ei.

Prin comunicarea mea * țin să atrag atențiunea asupra unor asemănări pe care le-am constatat în lexicul și în formarea cuvintelor, în sintaxa și fraseologia romînă

*Era o comunicare pe care am făcut-o la "Soc.filologică" și care apoi a fost publicată.

și albanesă, și care au scăpat pînă acum din vedere predecesorilor mei.

Înainte de a cita acei termeni romîni și albaneși care prin modificările fonetice sau semantice pe care le-au suferit au păstrat urme de conlocuire a Romînilor cu Albanesi, ținem să precisăm de ce natură au putut fi influențele exercitate asupra limbii romîne primitive (Urrumänisch) și asupra celei albanese primitive (Uralbanesisch) prin faptul conlocuirii împreună pe același teritoriu a ambelor popoare. Aceste influențe au putut fi exercitate în modul următor:

1/. Limba romînă, în epoca-i de formațiune, și limba albanesă primitivă s'au lăsat a fi influențate deopotrivă de substratul autohton. Mai ales prin influența exercitată de acest substrat autohton se pot explica cele mai multe din modificările identice suferite de

elementele latinești în limba română și albanesă.

2/. Limba română, în epoca-i de formațiune, a influențat limba vorbită de strămoșii Albanesilor.

3/. Limba vechilor Albanesi a influențat l. românească primitivă.

4/. Limba vechilor slavici a exercitat, în primele timpuri care au urmat năvălirii lor, o influență identică asupra limbilor română și albanesă.

Dl. Ovid Densusianu a atras atențiunea, într'un articol din Romania, XXX, 113, asupra modului cum trebuie explicată formațiunea ordinalului întîi. întîi < *ANTANEUS < ANTE+-ANEUS nu poate fi separat, în ce privește formațiunea lui de albanesul parë (=întîi) para (=înainte). În limba vorbită de autohtoni, cuvîntul care servia să exprime numeralul ordinal întîi tre-

buia să fi fost un derivat dintr'un adverb cu înțelesul de înainte. După modelul oferit de limba autohtonă, limba românească, în primele timpuri ale formațiunii ei, a derivat și ea din adverbul ANTE un ordinal *ANTA-NEUS, și tot așa albanesa din adverbul parë un ordinal para < parë+a. Oasul acesta relevat de dl. Densusianu ne oferă un exemplu tipic de prima din cele patru serii de influențe menționate mai sus.

Pentru a doua serie de influențe cităm următorul exemplu tipic. Latinul clasic MANIPULUS "mănunchi" a fost înlocuit în latina vulgară prin MANUCLUS care a devenit în românește mănunchi. În primele timpuri ale formațiunii limbei române, când sufixul diminutival latin vulg. -CLUS nu încetase încă de a fi productiv, strămoșii Albanesilor, despărțind pe MANUCLUS, pe care îl a-

uziau la străbunii Românilor, în MANUS+CLUS, au format și ei după modelul acesta un diminutiv dorțzē din dorē "mână" + suf. dim. -zē, pentru noțiunea exprimată de MANUCLUS.

Influența contrarie, exercitată adică de limba albanesă asupra românei, o constatăm în mănușe, în înțelesul de "toartă, măner", cuvântul acesta derivat din mână+suf. dimin. -ușe, nefiind decât o copie fidelă de pe albanesul dorțze "poignee, anse d'un vase".

x
+ x +

29 ianuar 1931.

Las să urmeze în rîndurile de mai jos, spuneam acum 25 de ani în comunicarea amintită, cîteva forme romînești cu corespunzătoarelor lor albanese, unde se poate constata identitatea procedului care a călăuzit pe una sau pe cealaltă din aceste limbi în crearea de termeni noi și în dezvoltarea semantică a unui termen moștenit din fondul romanic. Cîteva construcțiuni sintactice, identice în romînă și albanesă, se găsesc de asemenea intercalate în lista ce urmează.

Conjuncțiunea lat. AUT care avea înțelesul de "sau, ori" a devenit în românește au, în albanesă a (pentru evoluția diftongului latin AU în albanesă v. p.77-79), dar în ambele limbi s'a dezvoltat, pe lângă înțelesul primitiv, și acela de "oare...? est-ce que?". Greșește Hasdeu când susține (Etim.Magn. p.2097-8) că " numai la Români această conjuncțiune a dezvoltat pe deplin sensul interogativ".

Construcțiunea românească atît ...cît(ex. atît de mare cît celalalt, atît eu cît și frate-meu), o regăsim de asemenea la Albanesi sub forma aké...si " autamt ...que, aussi ...que" (aké = atît, si =cît).

Verbul albanes arhiñ are ca și verbul românesc a ajunge înțelesurile de "ar-river" și "suffire".

Locuțiunea adverbială nicicînd cu înțelesul de "jamais" e identică cu alb. as-kurrë = jamais (as=nici, kurrë=cînd).

Albanesul șëndër întrunește ca și rom. ginere amîndouă înțelesurile de "fiancé" și "gendre". Tot așa albanesul mbesë ca și rom. nepoată însemnează deopotrivă "nièce" și "petite-fille".

Prin alb. furkë ca și rom. furcă se înțelege și "la fourche" și "la quenouille".

Construcția romînească toți cîți e perfect identică cu cea albanesă. gîtë-sa "tous ceux qui" (gîtë =toți, sa=cît, cîți).

Raportul care există între alb. gatë "ample, long, vaste" și ngatë "près de" e același ca, în rom. lung < LONGUS față de lîngă < LONGO.

Verbul alb. këk întrunește ca și rom. a trage înțelesurile de "tirer, traîner, souffrir".

Verbul albanes mbet are ca și rom. a sta multiplele înțelesuri de "rester, cesser, demeurer, s'arrêter".

Construcțiunei românești așa încît îi corespunde perfect construcțiunea, albanesă ka^kë sa "tellement que, de sorte que" (ka^kë=așa, sa=cît, încît).

Substantivul albanes l^unë-t^ë (pl) derivat din vb. l^uen^ë "oindre", are înțelesul de "beurre", tocmai ca romînescul unt < a unge.

Sensul de "colère, rancune, ressentiment" depărtat de al primitivului μανία devenit în latina vulgară MANIA, l-au dezvoltat deopotrivă alb. m^erⁱ (gheg. m^enⁱ) și rom. mⁱnie.

Interesant pentru explicarea originii vechi conjuncțiunii românești săva. "soit que" este conj. alb. ndo care are același înțeles. Aceasta din urmă fiind compusă din

I.A.CÂNDREA:L.alb.în raporturile ei cu l.rom. 10.

ne "dacă" + do "va, vrea", înțelegem ușor că și conj. rom. nu e decât un compus din să (< SI =dacă) +va.

Adj. alb. nîndurî "fréquent, dru, épais" e întrebuintat și ca adverb cu înțelesul de "souvent" întocmai ca și rom. des, adesea.

Adv. alb. nîditîzî "avant-hier, l'autre jour" corespunde adverbului rom. de-ună-zi.

Prep. alb. pîrmbi, pîrmi, formată din pîr =pre și mbi=spre, peste, e identică în ce privește formațiunea cu prep.rom. prespre.

construcțiunea alb. sa pîr "quant à" e identică cu rom. oît despre.

Alb. și însemnează și "lorsque" și "comme" întocmai ca și rom. ca, particulă care pe lângă înțelesul actual de "comme" avea în vechea rom. și pe acela de "cînd" (ex. ca veni știrea ...).

Aâj. alb. strîmbêrë întrunește ca și rom. strîmb înțelesurile de "qui est travers" și "pervers" (comp. judecată strîmbă, strîmbătate).

Alb. vetë are ca subs. însemnarea de "personne, individu" și ca particulă indeclinabilă înțelesul lui "même", adăugîndu-se la pronumele personal: unë vetë, ti vetë = moi mēme, toi mēme. Tot așa rom. îns (pl. înși) nu e din punct de vedere etimologic decît pronumele însu < IPSUM care se adaugă de asemenea la pronumele personal: eu însu(mi), tu însu(ți).

Albanesul vjet "an" se întrebuințează și adverbial cu înțelesul de "l'année dernière", în-tocmai ca rom. an, substantiv și adverb (=anul trecut).

Am putea mări această listă cu alte vre-o sută de exemple, dar ne rezervăm studierea acestora într'o lucrare ulterioară în care vom căuta să stabilim mai de aproape raporturile

ce au existat în primele veacuri ale erei noastre între populațiunea romană din peninsula balcanică și strămoșii Albanesilor."

Iată ce spuneam acum 25 de ani. Lipsa de corectitudine a făcut ca unii să utilizeze această lucrare fără să-i pomenească autorul.

După aceste chestiuni introductive să trecem la studiul

M O R F O L O G I E I

Articolul. --

Vă aduceți aminte că între asemănările pe care le-a relevat Miklosich între limba română și albanesă este și postpunerea articolului (v.pag. 117). Intr'adevăr, în limbile română, albanesă și -adăugăm- bulgărească găsim articolul post-pus.

In română:

masculine: cal-calul; om-omul; frate-fratele.

feminine : casă-casa; zi-ziua; vulpe-vulpea.

In albanesă:

masculine: krah "braț" krah-u "brațul";
 mik "prieten" mik-u "prietenul";
 kā "bou" kā-u "boul";
 gak "sînge" gak-u "sîngele";
 vā "vad" vā-ū "vadul".

feminine : ditē "zi" dit-a "ziua";
 lopē "vacă" lop-a "vacă";
 bukē "pîine" buk-a "pîinea";
 dorē "mîină" dor-a "mîina";
 uđē "cale" uđ-a "calea".

In bulgărească:

masculine: vŕlk "lup" vălkatŭ "lupul";
 vŕrh "vîrf" vŕrhŕtŭ "vîrvul";
 Dunav "Dunăre" Dŭnavŭtŭ "Dunărea"

feminine: moma "fată" moma-ta "fata";
sestra "soră" sestra-ta "sora".

Deci, identitate perfectă între limbile română, albanesă și bulgărească, în ceea ce privește post-punerea articolului. După cum limba română se deosebește, în această privință, de toate celelalte limbi romanice tot astfel și limba bulgărească se deosebește de toate celelalte limbi slavice.^x

Postpunerea articolului în aceste trei limbi a fost mult discutată de filologi. Unii au văzut în coincidența post-punerei articolului în română, albanesă și bulgărească o simplă întâmplare. Ar fi, poate, o simplă întâmplare dacă numai acest fenomen ar

^x E știut că limba bulgărească, deși la origine a fost turanică, astăzi este o limbă slavică. Bulgarii, popor turanic, așezându-se în peninsula balcanică, au fost asimilați cu totul în marea masă slavă și limba lor nu a păstrat nici o urmă din vechiul lor grai.

coincide în limbile amintite. Cînd însă, a-lături de acest fenomen se găsesc sute de alte asemănări fonetice, gramaticale, lexicale și semantice nu mai putem să credem că avem de-a face cu o simplă întîmplare.

Care este însă originea post-punerei articolului?

Majoritatea filologilor sînt de părere că originea fenomenului este autohtonă, adică e datorit limbii vechilor Iliri sau Traci care ar fi posedat post-punerea articolului. Acest substrat autohton s'a infiltrat și în limba popoarelor care au ocupat aceste teritorii, adică în limbile romînă, albanesă și bulgărească.

Aceasta este, cum am spus, părerea majorității. S'au emis și alte păreri pe care le vom discuta în ordine cronologică.

Hasdeu, plecînd de la faptul că se mai gă-

seşte fenomenul post-punerei articolului şi în danesă, a emis părerea că în limba română el a fost transmis de Danesii care, probabil, vor fi trăind prin părţile locuite de Romîni. E în această ipotesă multă fantesie, care i se poate ierta unei personalităţi cu o imaginiţie atît de vastă ca a lui Hasdeu.

Un elev al lui Hasdeu, Gaster, într'un articol "Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen", publicat în Grundriss der roman. Philologie, I, 406 şi urm., susţine că fenomenul acesta al postpunerei articolului este datorit strămoşilor Bulgarilor, care ştim că erau de origine turanică. Bulgarii au transmis această particularitate atît Albanesilor cît şi Romînilor. Dovadă că lucrurile s'au petrecut astfel, susţinea Gaster, este că Rinesii -- turani şi

ei, deci înrudiți cu bulgarii -- au transmis această particularitate Danesilor, cu care au venit în contact. Dar Gaster uită un lucru, care îi năruie întreaga teorie, anume că sinesii nu cunosc post-punerea articolului.

Indogermanistul K. Brugmann, în *Demonstrativpron.*, dă o altă teorie. Deoarece limba armenescă posedă articolul post-pus (-s, -d, -n.), trebuie să admitem că fenomenul își are originea în această limbă; post-punerea articolului în limbile balcanice ar fi, după el, un "armenism", rezultat din contactul cu Armenii așezați în peninsula balcanică.

De această teorie s'a ocupat și regretatul V. Bogrea într'un scurt articol, "In chestia postpunerii articolului - o nouă ipoteză"- publicat în *Dacoromania*, II, p. 662-664, susținând, fără să poată dovedi, că popoare

de origine armeană (Brigi) au conlocuit cu popoarele balcanice și le-au transmis această particularitate.

Nici Brugman, nici Bogrea nu și-au putut susține cu dovezi teoriile emise.

O teorie asemănătoare este cea a lui Ernest Lewy, publicată în Orientalische Literaturzeitung, XXV (1922), col. 145 și urm. Lewy, ocupându-se exclusiv de post-punerea articolului în bulgărească, explică fenomenul printr'o influență a unei colonii de Armeni care au locuit odinioară într'o regiune stăpinită de Bulgari cărora le-a infiltrat această particularitate.

Părererea lui Lewy nu resistă argumentelor; E posibil oare ca o colonie, ori cît de numeroasă ar fi ea, să influențeze gramatica unei limbi într'atît încît să-i transforme

cu totul felul de a se exprima? ba, mai mult, să aibă o înfrurire atât de mare încît să o transmită mai multor popoare (Românilor, Albanesilor și Bulgarilor)? Sigur că nu!

Am făcut pe scurt istoricul diverselor faze prin care a trecut discuțiunea acestei probleme.*

Rămîne stabilit că originea post-punerei articolului este datorită substratului autohton, adică limbii Tracilor și Ilirilor, care trebuie să fi cunoscut această particularitate. De la aceștia fenomenul a fost transmis

* În cursul din acest an "Limba română în veacul al XVI-lea", p.138 și urm., dl. Rosetti combătînd teoria autohtonă a post-punerei articolului, susține că fenomenul se poate explica foarte bine prin criterii interne atît în albanesă și română cît și în bulgară. Si a-nume, zice dsa, procliza articolului se explică prin poziția în frază (înainte sau după substantiv) a adjectivului.

Pentru amănunte v. lucrarea amintită, unde problema este tratată foarte vast și cu multe amănunte. Nota editorului.

din primele timpuri ale formației lor, în albanesă, română și bulgară sau, poate, numai primelor două limbi; bulgara macedoneană a împrumutat apoi această particularitate fie de la Români, fie de la Albanesi.

Tot un fenomen comun, însă numai românei și albanesei, este omiterea articolului după prepoziții sau, cu alte cuvinte, întrebuințarea substantivului nearticolat după prepoziții.

În astfel de construcții franceza pune articolul după prepoziție: "sur la table", germana la fel: "auf den Tisch" etc. Româna și albanesa îl omit:

română: ..pe masă; am întâlnit-o în cale;

"ea este în casă"; se duse în palat;

albanesă:

ndë (=în) de (=pământ), deci fără arti-

col; .. per de " ..pe pământ; sau

"ajc' është ndë shtëpi "ea e în casă",

"štēpī" (= casă) este nearticulat, căci articulat este "štēpī-jā"; alte exemple tot în albanesă:

"mbi škam" = pe stîncă; "vate nē palat"
= se duse în palat; "ngarkuar me dru nē kohē" = încărcat cu lemne în spinare.

Aceeași particularitate o găsim și în bulgară, ce e dreptul mai puțin frecventă:

"pe cale, pe drum" se zice "na pătē", fără articol, căci articulat ar fi trebuit să se zică "na pătītū".

O altă asemănare, în ce privește articolul, între limba română și albanesă este repetarea articolului al, a, ai, ale, pe lângă articolul post pus cînd cuvîntul precedent este nearticulat.

română:

"un frate al grădinarului"; "o casă a prietenului"; "oameni ai casei"; "o

fată d'ale morarului", etc.

In albanesă se petrece exact același lucru:

"kam pā ni štepī tē mikut" = am văzut o casă a prietenului; "tē štēpis" = ai casei; "ajo vajz e mbretit" = acea fată a împăratului; "ñe big" = ale morarului; etc.

Exact aceeași repetare a articolului (al, a, ai, ale) când nu precedă imediat substantivului articolat:

română:

casa cea frumoasă frumoasa casă	}	a	hangifului
------------------------------------	---	---	------------

albanesă:

"štēpija e bukër tē handžīunt" = casa cea frumoasă a hangifului; "ni štēpije tē handžīut" = unei case a hangifului.

Inaintea adjectivului posesiv aceeași repetare de care am amintit:

5 februar 1931.

Continuând cu analiza gramaticii compa-
rate a limbii române cu albanesa și, inciden-
tal, cu limba bulgărească și neo-greacă ne vom
ocupa de

S u b s t a n t i v .

- Declinarea substantivelor -- Nominativul nu ne
ofere nici o observație. In limba română ca
și în limbile romanice apusene și limbile bal-
canice el este egal cu acuzativul.

In ceea ce privește însă genitivul și da-
tivul găsim identitate între aceste două ca-
suri în română, albanesă, bulgărească și neo-
greacă.

în albanesă:

Sing.	N.	<u>miku</u>	"prieten"
	G.D.	<u>mikut</u>	"prietenului"
	N.	<u>ma'i</u>	"muntele"
	G.D.	<u>ma'it</u>	"muntelui"
Plur.	N.	<u>ditë</u>	"ziua"
	G.D.	<u>ditës</u>	"zilei"
	N.	<u>nusia</u>	"femeia"
	G.D.	<u>nusës</u>	"femeii"
Plur.	N.A.	<u>mikit</u>	"prietenii"
	G.D.	<u>mikjvet</u>	"prietenilor"
	N.A.	<u>malet</u>	"munții"
	G.D.	<u>malevet</u>	"munților"
Plur.	N.A.	<u>ditët</u>	"zilele"
	G.D.	<u>ditëvet</u>	"zilelor"
	N.A.	<u>nuset</u>	"femeile"
	G.D.	<u>nusevet</u>	"femeilor"

Deci, în ce privește albanesa găsim identitate perfectă cu româna la genitiv și dativ

I.A. OANDREA: L.alb. în raporturile ei cu l.rom. 11.

În bulgărește genitiv-dativul nu se formează ca în română și albanesă cu un sufix sau o particulă post-pusă substantivului, ci cu ajutorul unei prepoziții, dar identic la genitiv și dativ.

Sing. N. prijatelj^ŭ "prietenul"
G.D. na prijatelj^a "prietenului"

Plur. N.A. prijatelj^ŭ "prietenii"
G.D. na prijatelj^ŭ "prietenilor"

Tot astfel găsim. "na Boga" = lui Dumnezeu;
"na tate" = tatălui; "na Stojana" = lui Stojan; etc. și la genitiv și la dativ.

Prin urmare, singura deosebire față de română și albanesă este că în bulgărește genitiv-dativul se formează cu o prepoziție, însă aceeași identitate a genitivului cu dativul ca și în celelalte două limbi.

Aceeași conformitate a genitivului cu dativul o găsim și în limba grecească:

- G. ἡ μάνα τοῦ παιδιοῦ "mama copilului"
 D. κακά ἔκαμες τοῦ παιδιοῦ "rău făcuși copilului."
 G. τὸ βιβλίον τοῦ φίλου "cartea prietenului."
 D. δίδου τὸν βιβλίον τοῦ φίλου "dău cartea prietenului."

Identitate perfectă deci și în grecească la genitiv și dativ. Însă, aci este o singură deosebire. În limba română dativul a luat locul genitivului. Când zicem "lupului" aceasta vine din lat. LUPO+ILLUI; dativul ILLUI s'a post-pus substantivului și, prin contractiune, a devenit particulă pentru declinarea substantive-
 lor. În bulgărește prepozițiunea на se construiește totdeauna cu dativul. În albanesă găsim același lucru ca și în română.

În grecește însă lucrurile s'au petrecut invers; aci dativului i s'a substituit genitivul, adică genitivul a luat locul formei pentru formarea și a genitivului și a dativului.

În greca veche nom. era ο, gen. του, dat. τω; n. φεηος, gen. του φηος, dat. τω φηος.

În neo-greacă nu dativul (τω) joacă rol de genitiv și dativ, ci genitivul (του).

Această singură deosebire nu ne îndreptățește să susținem că neo-greaca s'a format deosebit de celelalte limbi balcanice.

Cît privește forma bulgărească на, pe care am pomenit-o, trebuie să vă atrag atenția că și în limba românească a existat o formă de dativ cu prepoziție:

În Ps. Scheiană găsim "giudecați a săracu și meseru", adică -: la Doboștei - "giudecați săracului și mișelului". Astăzi vb. "a judeca" se construiește cu acuzativul; nu știm dacă în graiul popular în veacul al XVI-lea și XVII se construia tot cu acuzativul; nu avem texte populare vechi, nu avem decît texte bisericesti, care sînt traduse din slavonește.

În slavonește vb. "a judeca" (șediti) se construiește cu dativul. Cum traducătorii din veacul al XVI-lea țineau să se conformeze originalului, găsind verbul construit cu dativul, l-au tradus tot cu dativul și în românește. Dar, mai târziu Dosoftei construiește verbul tot cu dativul.

Astăzi această prepoziție a (<lat. AD), care corespundea bg. na este înlocuită prin la în graiul popular: "dau apă la vite", adică "dau apă vitelor".

Despre acusativ, ca și despre nominativ, nu avem nimic de spus.

Vocativul însă dă loc la o serie de observații.

Spre deosebire de celelalte limbi române, limba română posedă un vocativ, masculin -e (-ule) și feminin -o: ome, coarbe,

lupe, astăzi omule, corbule, lupule; soro, femeio, mamo. Pentru forma feminină avem, mai rar, și un vocativ în -ă: "vino mamă, lasă-mă so-ră", adică forma nearticulată a substantivului.

Trebue să mai adăugăm că -o de la feminin îl găsim întrebuințat și la masculin, mai ales acolo unde cuvântul se termină în a: "vino Floreo" (din Florea), sau "ce mai faci popo", vladico etc., deci același vocativ în -o și pentru feminin și pentru unele forme masculine.

În bulgărească avem un vocativ în -e, un vocativ în -ule, pentru masculin și un altul în -o pentru feminine:

"Petre, Gospodine (doamne), junače (voinice), so-že (D-zeule), stărče (bătrînule), čověče (omule). Iankule, Radule, Bože, libele (iubitule), větrele (vîntule); toate masculine. Feminine: Majkole, Rádole (Rado), sěstrole (soro), mámo, májko, nevěs-

to, Ano, etc.

După cum în română avem un vocativ în -o la substantivele masculine cu terminație feminină (Tuguleo, slugo, popo etc) tot astfel, în bulgară vom găsi masculinile vojvódo, vla-díko, Ivánko etc. cu terminațiunea feminină la vocativ.

Prin urmare, din toate punctele de vedere identitate perfectă între limba română și bulgărească.

Ni se pune acum problema originii acestui vocativ în limba noastră. Noi l-am luat de la Bulgari sau Bulgarii de la noi? Problema este foarte delicată și a dat naștere la păreri diferite.

În ce privește vocativul feminin în -o dl. Densusianu (Histoire..., I, 244) susține că este de origine bulgară. Aceeași părere este înclinat să o aibă și despre vocativul mas-

cui -ule . In ce privește pe -e dsa susține că avem de-a face cu o moștenire din latină peste care s'a suprapus voativul bg. în -e (boze , etc).

Dl. Pușcariu (Dacoromania, IV, 1355) susține latinitatea lui -e, fără nici un amestec bulgăresc. Părerea dlui Pușcariu nu resistă argumentelor contrare. Cum se face că dintre toate limbile romanice numai limba română a păstrat voativul în -e din latină? Apoi, cum se explică forma în -ule, care este absolut identică cu cea din bulgară? Sînt fapte la care dl. Pușcariu nu poate să răspundă cu succes.

Concluzia la care ajungem este în acest caz următoarea: Identitatea vocativului românesc cu vocativul bulgăresc ne face să presupunem că nu limba bulgară a împrumutat limbii române vocativul, ci ea a contribuit la păs-

trarea, vocativului latinesc în limba noastră; Dacă n'ar fi găsit, o identitate în bulgărească, cu siguranță coloniștii romani aduși pe meleagurile noastre ar fi pierdut vocativul latinesc, ca și celelalte limbi romanice.

La acestea, trebuie să mai adăugăm un lucru: S'a uitat în toate aceste discuțiuni influența pe care a putut să o exercite limba grecească asupra limbilor română și bulgară. Limba grecească are și ea vocativul în -e și trebuie să presupunem că atât în română cât și în bulgară acest vocativ a fost păstrat și datorită limbei grecești. Într'adevăr, lucrurile ni se prezintă foarte clar dacă ne gândim că limba grecească încă are acest vocativ în -e și că limba grecească a avut o influență destul de puternică asupra limbilor balcanice.

Iată câteva exemple de vocativ cu -e din greacă:

<u>φίλη</u>	"prietene"	<u>ἐχθρὴ</u>	"dușmane"
<u>ἀδερφί</u>	"frate "	<u>ἀδρωίε</u>	"omule "
<u>ἔμπορε</u>	"negustorule"	etc.	

Alături de acest vocativ în -ε, neo-greaca mai posedă și un altul în -ο: Νίκο, Πέ-τρο etc., care este rămășița vocativului grecesc vechi,

Influența grecească a fost foarte mare nu numai asupra limbii române, ci și asupra tuturor limbilor balcanice. Prin întinderea lor pe întreg cuprinsul peninsulei balcanice, pînă spre malurile Dunărei^x și prin cultura lor superioară ei au influențat pretutindeni unde se întindeau. Toate limbile balcanice au influențe, mai mult ori mai puțin pronunțate, din limba grecească. Tabloul de mai jos ne va dovedi

^x ~~de~~ au descoperit înscricțiile grecești pe malurile Dunărei; și trebuie să notăm că aceste înscricțiile nu sînt numai particulare, ci și administrative.

cu mai multă lămurire:

LEGENDA:

= Slavi

= Elini

= Romani

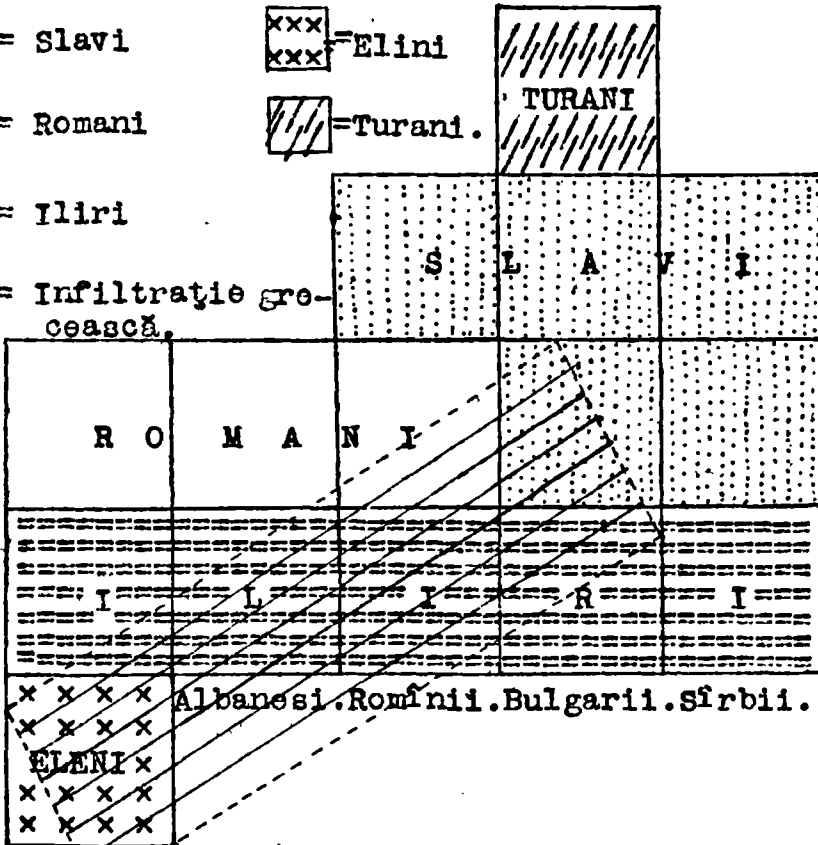
= Turani.

= Iliri

= Infiltrație grecească.

Grecii

Iliri + Romani = Albanesii.

Slavi + Iliri + Romani = Români.

Elini + Iliri + Romani = Greci.

Slavi + Iliri = Sîrbi.

Turani + Slavi + Iliri = Bulgarii.

Vedeți din acest tablou că în peninsula balcanică populația cea mai numeroasă o formau Ilirii, după care veneau Slavii și apoi Romanii. Grecii locuiau un teritoriu redus, dar ei se întindeau pe întreg cuprinsul peninsulei balcanice, influențând astfel, celelalte popoare.

Se mai poate urmări din acest tablou și suprapunerile de popoare în peninsula balcanică în primele veacuri ale creștinismului.

Din suprapunerea Romanilor și Ilirilor cu Grecii a rezultat poporul grec de astăzi; Dovadă despre aceasta e limba lor, care are o mulțime de elemente romane și ilirice.

Din suprapunerea Romanilor cu Ilirii au rezultat Albanesii; din Romani+Iliri+Slavi a ieșit poporul nostru; din Turani+Slavi+Iliri avem Bulgarii și din Slavi+Iliri, Sîrbi.

După această parantesă, absolut necesară pentru înțelegerea problemelor pe care le-am discutat și cele pe care le vom discuta, să revenim la vocativ.

În legătură cu vocativul sînt oțeva elemente care n'au fost explicate pînă astăzi. Între acestea este interjecțiunea fă! sau fa! care corespunde masculinului mă!

Explicația care s'a dat lui mă din MAS-
MARIS =bărbat este încă nesigură. Pentru fă
explicația care s'a dat este absolut sigură; fă e o prescurtare din fată; au spus-o și au repetat-o mulți, dar nime nu a dovedit-o. Astăzi sînt în măsură să dovedesc această derivare.

În basmele bulgărești găsim construcții ca acestea:

"мома ѝзено, гдѣ си била ?" adică:
"fa nevastă, unde ai fost ?"

sau:

"Moma Pleno, deĵdi tuka!", în traducere:
 "fă Pleno, vino 'ncoace!"

În Maramureş găsim "fată nevestă" rostit prescurtat "fa nevestă", ceea ce ne duce la concluzia că avem de a face cu o prescurtare din fată, atunci când acest cuvânt era în anumite construcţiuni sintactice.

$$\begin{array}{ccc} & x & \\ x & + & x \\ & x & \end{array}$$

12 februar 1931.

Identitate perfectă între limbile balcanice găsim de asemenea în compararea adjectivelor.

Se știe că în limbile romanice comparativul latinesc cu sufixul -ior, -ius a fost înlocuit printr'un comparativ perifrastic, PLUS în franceză, italiană etc. și MAGIS în română, spaniolă și portugheză.

În limbile balcanice, cum vom vedea, comparativul se formează numai în mod perifrastic, ceea ce ne duce la concluzia că elementul autohton a contribuit la formarea comparativului în limbile balcanice. Această influ-

ență trebuie să fi fost destul de puternică de vreme ce a determinat limba bulgărească să renunțe la formarea comparativului cu sufix și să-l înlocuiască printr'un prefix, care corespunde perfect lui MAGIS.

Iată cum se prezintă faptele:

în română:

"mai frumos; mai mare" etc.

în albanesă:

"mâ i mir" = mai bun,

"mâ i pak" = mai puțin,

"mâ i bukur" = mai frumos;

în bulgărește comparativul se formează cu particola po-, pusă înaintea adjectivului:

"po-dobŭrŭ" = mai bun,

"po-malŭkŭ" = mai puțin.

În neo-greacă comparativul se formează cu παιο, derivat din vgr. πείον corespunzător lui MAGIS:

- "πιο καλος = mai bun;
 "πιο μικρος = mai mic;
 "πιο ομαρφος = mai frumos".

Prin urmare identitate perfectă în ce privește formațiunea comparativului în toate limbile balcanice.

Nu numai atât! Conjunctiunea întrebuințată la noi după comparativ o găsim de asemenea și în limba bulgărească.

În limba română:

"mai bun decît mine; mai rău decît focul".
 Rață de celelalte limbi romanice această conjuncțiune este specific românească; nu o mai găsim în nici una din limbile romanice. În textele vechi pe lângă forma decît există și forma de fără cît:

- "mai fricos de împărații pămîntului";
 "mai vrătosu de toate fratele";
 "mai deșiderate de aurul și de pietre curate multe, și mai dulci de miaré și stredé".

"mai mirurații de mere";

"mai micu de Tatălu";

"mai înțeleptu de toți Iudeii"; etc.

Intrebuințarea conjuncțiunei de este perfect identică în bulgărește (otŭ=de):

"toj e pŏ-mladŭ otŭ mene", în traducere:
"el e mai tânăr de mine";

"žitoto e pŏ-žkâpo otŭ ovésa", adică
"grîul e mai scump de ovăsul"

În albanesă aceeași construcție cu de (nga) ca și în română și bulgărească:

"Ištē mâ i maŏ nga mua", în traducere:
"Este mai mare de(cît) mine"

"Tē dua mē šum(ē) nga vêtšhen time,"
"te iubesc mai mult de mine însumi".

Deci, construcții absolut identice.

În limbile romanice, în construcții de felul acestora, se întrebuința conjuncțiunea quod, devenită che în italiană, que în franceză. Acest "quod" nu s'a păstrat în limba

* Exemplele sînt luate din "Pse't. Scheiană, CVII.

română și nu-l găsim nici în vre-una din limbile balcanice. De aci tragem concluzia că construcția cu "de, otŭ, nga" în limbile balcanice este de origine autohtonă.

Mai avem de adăugat în legătură cu compararea adjectivelor că în aromână superlativul se formează cu ma (mai) și cu forma compusă camai, urmate de adjectiv cu articol:

"ma mărli" = cei mai mari;

"camai mica" = cea mai mică;

Pe lângă aceasta mai este o altă formațiune pentru superlativ în aromână, în care ma este precedat de nai:

"nai ma marli" = cei mai mari;

Aceste două formațiuni de superlativ din aromână au corespondente identice în bulgărește. Lui ma din aromână îi corespunde po- în bulgărește, care se pune înain-

tea adjectivului articolat, întocmai ca în aromână:

"po-golēmata" = cea mai mare.

Pentru cealaltă formațiune de superlativ din aromână găsim în bulgărește:

"naī-dobrē" = mai bine;

"naī-golēmū" = cel mai mare;

"naī-malkata" = cea mai mică.

Acest "naī" este comun și celorlalte limbi slavice și în aromână el este, cu siguranță împrumutat din bulgărește.

Cu acestea am terminat ceea ce avem de spus în legătură cu compararea adjectivelor; vom mai reveni asupra lor când vom studia sintaxa.

N u m e r a l u l .--

ne ofere și el cazuri surprinzătoare de identitate între limbile română, albanesă și bulgărească.

Știți prea bine că toate numeralesle de la

1-10 sînt de origine latinească, ou alte cuvinte s'au păstrat cifrele latinești. Cu începere de la 11 numerotația nu mai este cea de origine latinească, așa cum e mai în toate limbile romanice.

De la 11 în sus numerotația este cu totul specială față de celelalte limbi romanice: "un-spre-zece, doi-spre-zece, trei-spre-zece" și așa mai departe. "Spre" este derivat din lat. SUPER, cu înțelesul de "peste" așa cum îl găsim în textele vechi românești (cf. "va cădea ploaie spre pămînt; adică "peste pămînt"). Acestei prepoziții "spre" (=peste) îi corespunde în albanesă "mbë": "ni-mbë-Ëet", "dË-mbë-Ëet etc. (unu-peste-zece, doi-peste-zece etc.). Deci exact construcția românească.

Același lucru în bulgărește:

11 = edinajest(etË), 12 = dvanajs(etË), 13 = trinajise etc.

În ce privește bulgăreasca trebuie să observăm că această construcție nu este izolată; nu o găsim numai în bulgară, ci și în celelalte limbi slavice, în vechea slavă, în sârbă, în rusă. Deoarece această construcție specială nu este propriu zis conformă cu modelul de formație al numeralelor în limbile indo-europene, se susține că această construcție specială a pătruns în limbile slavice din bulgară. În acest caz se pune întrebarea: care e originea acestei construcții la Bulgari?

Problema nu este greu de rezolvat dacă ne gândim că aceeași construcție se găsește atât la Albaneși cât și la Români, fapt care ne face să ne îndreptăm privirile spre substratul autohton, care ar fi influențat fiecare din aceste limbi în formația numeralelor.

În ce privește numeralul 20 limba română, spre deosebire de celelalte limbi romanice, nu a păstrat numeralul latin.^x Ca și în albanesă și bulgară găsim o formație specială pentru 20, ca și pentru numerele 30, 40, 50 etc. (v. tabloul de la pag. 189).

Pierderea numeralului latinesc CENTUM în limba românească apare inexplicabilă și apare cu atât mai inexplicabilă cu cât îl găsim păstrat în albanesă (kinë), care nu e limbă romanică.

Nici originea lui "sută" nu este tocmai clară. Vsl. sto ar fi trebuit să dea stă, iar nu sută. Nu discutăm deocamdată această problemă; ci ne oprim la întrebuintarea cu totul neobișnuită a articolului nedefinit înaintea de "sută": o sută. Spre deosebire de celelalte limbi romanice la noi nu se zice "sută de", ci "o sută".

^x S'a păstrat în aromînul vingint.

În albanesă de asemenea se păstrează articolul nedefinit înainte de "sută"; Albanesul zice hi kin. Asemănarea merge și mai departe întru cât avem construcții absolut identice:

"fi dete cele o sută de cărți", Albanesul zice "i da te ne kin lirāt".

Același lucru cu 1000; Francesul zice "mille", fără articol, Nemțul "tausend", iar fără articol; Românul însă zice "o mie", cu articol; Albanesul la fel, "ni mij".

Atât despre numeralul cardinal. Trecem la numeralul ordinal.

Lat. PRIMUS nu s'a păstrat în limba română decât în meglenită.^x Numeralul propriu zis este întîi (*ANTANEUS). În albanesă pentru "întîi" găsim "parë", care derivă ca și rom. întîi dintr'o prepozițiune însemnînd.

^x În Palia de la Orăștie găsim păstrat pe "primus" în "cale primară" și "văr primar".

"înainte", anume din para. Iată ce zice dl. Densusianu (Romania, XXX, 113-115) în această privință:

"En effet, on trouve en albanais, à côté de la preposition para, traduisant le latin ANTE, PRAE, le numéral pařë, i pařë, corespondent à PRIMUS, et dérivant de la racine indo-germanique PER- (POR-). Le parallélisme entre para, pařë, d'un côté, et ANTE, *Anteneus, de l'autre, est frappant. Il nous montre que *ANTANEUS n'a pu se former que dans une région où ANTE s'est trouvé en contact, avec para, pařë et l'idée de "premier" était intimement liée à celle de "avant", "devant". On peut donc affirmer avec certitude que *ANTANEUS a été refait sur le modèle de pařë, et qu'il n'est autre chose qu'un albanisme introduit dans le latin balcanique"

În ceea ce privește celelalte numerale ordinale, constatăm că limba română pune articolul și înaintea numeralului și după numeral:

" al doi-le, al trei-le, al patru-le, al zece-le^x; iar pentru feminin, "a dou-a, a trei-a, a zece-a etc.

^x Forma veche este cea cu -le (doi-le), cea cu -lea adăugându-se mai târziu.

Ocupîndu-se de această formațiune a numeralului ordinal, dl. Pușcariu susține că acest -le n'ar fi articol, ci ar fi un sufix derivat din LIBET. Intr'adevăr, LIBET după toate legile fonetice trebuia să dea le: QUANTUM LIBET > citu-le și apoi cîtulea etc.

Raptele însă contrazic această părere; în vechea romînească găsim numeralul ordinal și sub forma "un al patru-l, al optu-l, deci aveam de a face cu un articol, iar nu cu un sufix cum crede dl. Pușcariu.

Pe de altă parte, dacă atragem în sfera de comparație și aromîna vom constata că în acest dialect găsim și pluralul numeralului ordinal, "care este articolat: al treilî etc. Chiar în textele noastre vechi, în "Textele Măhăcene", găsim o formă de plural a numeralului ordinal: "cei doi", deci cu articol. Prin urmare, nu putem admite părerea dlui

Pușcariu în ce privește originea lui -le din formațiunea numeralelor ordinale.

Nu însă acesta este motivul care m'a făcut să vorbesc despre numeralele ordinale, ci coincidența pe care o constatăm între formația numeralelor ordinale la noi, Albaneși și Bulgari.

Cum stau faptele în română ați văzut. Să vedem acum cum se prezintă în celelalte două limbi amintite.

În bulgărește ordinalul este format din numeralul cardinal + suf. -ti : treti = al treilea, peti = al cincilea, desėti = al zecilea.

În albanesă același fel de a forma ordinalul: numeralul cardinal + suf. -të (Acest sufix -të din albanesă ca și -ti din bulgărească este de origine indo-europeană).

Dacă în formarea numeralului ordinal terminațiunea aceasta, -të în albanesă și -ti în

bulgărește, nu se apropie de formațiunea românească, este altceva care apropie limba românească de limba albanesă, anume întrebuintarea articolului proclitic în formația acestui numeral ordinal. Albanesul zice pentru "al doilea", i dūtë; pentru "al treilea", i trëtë etc.

Ca și altele, toate aceste identități pe care le-am constatat între română, albanesă și bulgară nu pot fi atribuite unei simple întâmplări; trebuie să admitem un substrat, care a influențat toate aceste limbi dându-le o coloratură aparte, balcanică.

Pentru o mai ușoară urmărire a numeralelor dăm aci un tablou scurt asupra numeralelor cardinale și ordinale în limbile albanesă și bulgărească:

C a r d i n a l e .O r d i n a l e .Albanesă:Bulgară:Albanesă:Bulgară:

ni	edinũ	=1=	i par ^z , e par ^z	pŭrvi
dũ	dva	=2=	i pari, e para	vtori
tre, tri	tri	=3=	i tret ^z	treti
kat ^z	četiri	=4=	i kat ^z rt(ε)	četvŭrti
p ^z s	petũ	=5=	i p ^z st(ε)	peti
gja ^z	šetũ	=6=	i gja ^z (εt ^z)	šeti
stat	sedomũ	=7=	i stat ^z	sedmi
tet	osemũ	=8=	i tet ^z	osmi
nãnd	d ^z vetũ	=9=	i nãnd	d ^z v ^z ti
set	desetu	=10=	i d ^z et	des ^z ti
nimb ^z set	edinãjse(etũ)=11=	=11=	i nimb ^z set ^z et	edinãjseti
dũmb ^z set	dvanãjse(etũ)=12=	=12=	i dũmb ^z set ^z et	dvanãjseti
tremb ^z set	trinãjse	=13=	i tremb ^z set ^z et	trinãjseti
kat ^z rb ^z set	četirinãjse=14=	=14=	i kat ^z rb ^z set ^z et	četirinãjseti
niz ^z et	dvãjse(etũ)=20=	=20=	i niz ^z et ^z et	dvãjseti
niz ^z et e ni	" i edinũ =21=	=21=	" i pŭrvi	
trid ^z et	trijse	=30=	i trid ^z et	trijseti
kat ^z r ^z et ^x	četirese	=40=	i kat ^z r ^z et ^z et ^x	četireseti
ni kind	sto	=100=	i kind ^z et	st ^z otni
dũ kind	dv ^z est ^z	=200=		dvast ^z otni
ni mij	hiljada	=1000=	i mij ^z et	hiljadni
d ^z mij	dv ^z hil- jadi.	=2000=		dvohiljadni.

x
x * x
x

sau "dũzet "

xx sau "i dũzet^zet"

19 februar 1931.

V e r b u l.-- Dacă particularitățile, unele din ele, de care v'am vorbit în lecțiunile trecute sînt trăsături caracteristice ale limbilor balcanice, pe de o parte și trăsături caracteristice care deosebesc limba romînă de celelalte limbi romanice surori, pe de altă parte, apoi tot atît de caracteristică este și dispariția infinitivului.

Cînd zic dispariția infinitivului nu vreau să înțeleg că infinitivul s'a pierdut cu totul, de la început, în limba romînă, ci vreau să spun că el a dispărut treptat din limba

românească. Faptul că astăzi nu-l mai găsim în dialectele limbei române^x nu ne îndreptățește să tragem concluzia că fenomenul a dispărut din primul moment din limba noastră, după cum din păstrarea unei forme, ori a unui fenomen, într'unul din dialecte nu putem de asemenea trage concluzia că acel fenomen s'a păstrat în limba respectivă.

Cum am spus infinitivul nu apare în aromână, unde ca și în daco-română, forma verbală a infinitivului a devenit substantivală : mîncare, dormire etc. Referindu-ne la daco-română trebuie să constatăm că infinitivul în majoritatea cazurilor, s'a substantivat și astăzi poporul mai întrebuintează infinitivul numai în cîteva cazuri, după anumite verbe:

^x În istro-română găsim infinitivul, dar e de dată recentă; Istro-românii fiind înconjurați de Italiani și Croați, care au infinitivul au putut să-l împrumute de la aceștia.

"nu pot ști ", alături de "nu pot să știu".

Cu toate acestea nu putem susține că infinitivul a dispărut din primele timpuri în limba noastră.

În secolul al XVI-lea infinitivul se întrebuința alături de subjonctiv; îl găsim de 4-5 ori întrebuințat la uoresi : "Nu-s de-a le lepădare" sau " nu-i destoinic de-a fi-rea" (azi am zice: de-a le a lepăda, de a fi).

Așa dar, infinitivul a existat în limba română, dar a dispărut cu timpul. În ce privește dispariția lui trebuie s'o admitem după despărțirea dialectelor.

În limba albanesă se prezintă lucrurile ca și în română; avem un infinitiv cu me, care corespunde perfect infinitivului românesc cu a (a zidirea etc) și o formă care înlocuiește infinitivul, forma de subjonctiv cu të, care corespunde în română subjonctivului cu să. (exem-

ple v. la pag. 194-198).

În bulgărește forma de infinitiv este extrem de rară; o găsim doar într'un dialect din Macedonia bulgărească. Inexistența infinitivului în bulgară ne-ar face să credem că înlocuirea infinitivului cu subjonctivul în limbile română și albanesă ar fi un împrumut bulgăresc. Lucrurile însă nu se prezintă astfel. O altă limbă cu o influență mult mai puternică, limba grecească, a transmis această particularitate. În limba grecească nu există infinitiv, ci numai subjonctiv. Prin influența ei covârșitoare, greceasca a transmis limbilor română, albanesă și bulgară această particularitate a înlocuirii infinitivului cu subjonctivul. Nu putem admite, în legătură cu această problemă, părerea lui Weigand, care susține că înlocuirea infinitivului cu

I.A.CANDREA: L.alb. în raporturile ei cu l.rom. 13.

subjonctivul în limbile română, albanesă, bulgară și neo-greacă se datorește influenței substratului autohton. De unde putea ști Weigand că Ilirii întrebunțau infinitivul? Dar, mai ales, se poate admite ca un popor barbar să fi influențat un popor cu o cultură atât de strălucită ca a Grecilor? Se întâmplă ca un popor mai cult să ia de la unul mai puțin cult oțte-o formă lexicală, sau să schimbe sensul unui cuvânt, dar ca să schimbe morfologia limbii asta nu e posibil.

Să vedem dacă exemplele ne dau dreptate: În albanesă mai găsim foarte rar infinitivul:

- " Hafun me mār" = uitară a mînoa
- " Çuni zû me kē" = copilul începe a plînge.
- " Tsirli mundet me fāl mēkate vee ni, Perëndia?" = Cine poate a ierta pacatele fără numai unul, Dumnezeu?
- " Deša me bā ni łafe" = Vruî a spune o poveste.

Dar forma cea mai intrebuintată este cea
cu subjonctiv:

"Emne ta pij" în traducere:
dă-mi să beau.

"S'kiš nga tĭ iken" în traducere:
Nu avea unde să fugă.

"Ĉe tĭ bājim?" în traducere:
Ce să facem?

"Ĉe mundiš tĭ bāzš?"
Ce poți să faci?

Concordanță perfectă cu română.

În bulgărește:

"Daj-mi da pijă" în traducere:
Dă-mi să beau.

"Ako možeš da me ozdraveš"
Dacă poți să mă vindeci.

În sîrbește avem pentru acest exemplu:

"Ne mogu da umru", adică:
Nu pot să mor.

E un caz de influență bulgărească asupra lim-

bei sîrbești.

In grecește:

"Δός - μου να πρῶ " în traducere:
Dă-mi să beau.

"Δε 'μιποῦ να σού τὸ δούλω ", adică:
Nu pot să ți-o dau.

"Νά τὸ κάνω η̄ νά μὴν τὸ κάνω "
S'o fac sau să n'o fac?

"Τι νά σού 'πῶ. "
Ce să-i spun? etc.

Deci asemănare perfectă și între aceste două limbi și romînă. Ce e dreptul, trebuie să observăm că în bulgărește nu se întrebuintează subjonctivul, ci indicativul; Dar, aceasta nu are o mare importanță dacă ne gîndim că și în aromînă găsim confundarea între subjonctiv și indicativ.

In vechea romînească pentru "ca să" (mă duc ca să citesc) de astăzi întrebuintă

"de să". Astfel în Cronica lui M.Moxa, publicată în "Cuvente den bătrîni" găsim exemple ca acestea:

" Se temea de Mihail de să nu se scoale". Această construcțiune este exactă cu cea din din bulgărească:

" Gi hvārliha vā moreto, za da gi pogu-
bjatū"
Ii asvîrli în mare de să-i prăpădeasoă.
(în Sbornic, 36/111).

Exact aceeași construcțiune o găsim și în neo-greacă și în albanesă.

În ce privește i m p e r a t i v u l știți că în limbile romanice întrebuintează pentru acest mod persoana 3-a a subjonctivului. Română însă întrebuintează pe lîngă persoana a 3-a și persoana 2-a: "să fugă", și "să fugi!".

Aceeași întrebuintare a persoanei a 2-a a subjonctivului la imperativ o găsim și

în albanesă:

" Tz vîš e tz vêš dūrt mi até, ki tz
štεpó.j."

-Să vii și să pui mînile tale pe ea ca să
scape.-

Ou acestea am terminat despre asemănările
dintre limbile balcanice, în ce privește in-
finitivul și subjonctivul. Lecțiunea viitoa-
re vom studia formarea viitorului în aceste
limbi.

x
x * x
x

5 mart 1931.

Una dintre cele mai de seamă analogii care apropie limba română de limbile balcanice este formarea viitorului.

În limbile romanice viitorul latin cu sufix a fost înlocuit printr'o formă compusă din infinitiv + indicativul verbului ajutător HABERE: CANTARE+HABEO fr. chanterai..

În România orientală această formă nu există; ea a fost înlocuită printr'o mulțime de forme diferite, care toate concurează între ele să exprime într'un mod mai precis sau mai vag acțiunea viitorului.

Forma literară este aceea în care indicativul present al verbului "a voi" e urmat de infinitiv fără prepoziție:

<u>voi</u>	}	<u>scrie</u>	<u>vom</u>	}	<u>scrie</u>
<u>vei</u>			<u>veți</u>		
<u>va</u>			<u>vor</u>		

Tot literară este și forma inversă: scrie-voi, scrie-vei etc., care se întrebuintează mai ales în poezie.

O altă formă, dispărută azi din grai, e cea în care indicativul present al verbului "a voi" e urmat de subjonctiv: voi să scriu, vei să scrii etc. Astăzi "voi să scriu" nu mai înseamnă o acțiune viitoare, ci arată o intenție, o voință de face ceva. În textele vechi însă avea o acțiune viitoare; de exemplu:

"toate vom să le lăsăm", și numai
goli vom să mergem ca și cum ne-am

născut", adică "toate le vom lăsa și numai goli vom merge

(Cipariu, Analecte, 162).

O altă formă de viitor este formată dintr'o formă invariabilă, va, urmată de subjonctiv : va să fiu, va să fi, va să fie etc.

" așteptăm sculatul² morților și viața ce va să vie în vecie, amin". "

(Coresi, Cazania II)

Din această formă s'a născut, mai târziu, forma "o să fiu, o să fii etc. întrebuințată în graiul popular.

O altă formă de viitor, foarte veche, care se deosebește cu desăvârșire de cele pe care le-am văzut pînă acum este cea care întrebuințează indicativul prezent al verbului "a avea" urmat de infinitiv: "am a scrie, ai a scrie etc.

" Cine va veni după mine, n'are a

merge intru untunearca, ce avea-voia, lumina vecilor".

(Tetravanghelul lui Coresi, Ioan, VII)

sau:

"Eu gol am ieșit din mâțele mamei și iară gol am a merge"

(Intr'un mss. din sec. XVII, Hasd. Mg. Et.)

O altă formă înrudită cu aceasta este formată din indicativul prezent al verbului "a avea" + subjonctivul: "am să scriu, ai să scrii" etc.

Dacă la aceste forme mai adăugăm și forma populară, oi, ei, o. scrie etc. numărul formelor de viitor este foarte mare.

În dialecte încă avem forme diferite de viitor. Astfel, în aromână:

a). va scriu, va mi duc etc. Deci, această formă se deosebește de cea din dačo-română numai prin faptul că în locul subjonctivului, aromână întrebuițează indicativul.

b). cealaltă formă "va si scriu, va s'mi duc" etc. corespunde perfect formei din dacoromână, "va să scriu" etc.

În megenită nu avem decât o singură formă de viitor, care însă se deosebește cu totul de celelalte: si bat, si bați, si bată, si batim etc. Este forma de subjonctiv, care se întrebuințează și pentru viitor. E incontestabil că această formă este rezultată din "va si bat" etc., care s'a redus, cu timpul la "a si bat" (o să bat); prin trecerea lui a aton la ă în monosilabe — fenomen caracteristic meglenitei — ă si bat și contopindu-se ă-si bat (formă înregistrată de dl. Capidan) și apoi si baț.

Cam acestea ar fi formele de viitor ce se întrebuințează în limba română.

Înainte de a trece la compararea lor cu formele de viitor din limbile balcanice să

vedem dacă nu cumva acest fenomen nu are nimic de a face cu limbile balcanice și dacă asemănarea cu aceste limbi nu e decât o simplă coincidență?

Se știe că în limbile scandinavice viitorul se formează cu verbul "a voi" și o construcțiune identică de formare a viitorului, cu "a voi" o găsim și în câteva "patoș"-uri franceze. Dar, faptul acesta ne îndreptățește oare să tragem concluzia că viitorul românesc s'a format independent de celelalte limbi înconjurătoare. Există atâtea și atâtea analogii între limba română și limbile balcanice așa că modul de formare al viitorului trebuie socotit ca făcând parte din lanțul acestor analogii.

Să trecem acum la exemplificări din domeniul limbilor balcanice:

În neo-greacă avem, ca și în limba română, o

mulțime de moduri de formare a viitorului.

Forma cea mai curentă azi este aceea —

(va) e urmat de indicativul prezent:

"θα δένω" = va leg "θα δένωμε" = va legăm

"θα δένεις" = va legi "θα δένετε" = va legați

"θα δένη" = va leagă "θα δενουέ/ε" = va leagă.

Această formă este rezultată dintr'o alta anterioară, care o întâlnim la începutul epocii bizantine: θὲ νὰ γράφω (" θὲ este forma apocopată a lui θέλει, după cum δὲς este forma apocopată a lui θέλεις). Acesteia îi corespunde perfect forma albanesă do (=va) të (=să) ḡkruaḡ (=scriu), unde do este persoana a 3-a a lui dua "vreau" (dua të ḡkruaḡ înseamnă "vreau să scriu").

În privința acestei forme nu găsim numai identitatea limbii neo-grecești cu albanesa, ci și cu româna; aduceți-vă aminte de formele românești "va să scriu" etc.

În bulgărește de asemenea găsim aceeași construcție: ṽte (formă prăcurtată din hotce) ca însemnează "va" + na (=să) + prezentul :
"ṽte na piṽa" = va să scriu, ṽte na piṽeṽu = va să scrii etc.

Prin urmare identitate perfectă între limba română, albanesă, bulgară și neo-grecesă. Acest fapt sigur nu e datorit unei simple întâmplări, ci unui fenomen petrecut pe teritoriul peninsulei balcanice. Deoarece găsim această formă a viitorului (va să scriu) în toate limbile balcanice din cele mai vechi timpuri trebuie să presupunem că aceasta este forma cea mai veche de viitor, alături de care au luat naștere și alte forme.

Revenind la formele de viitor neo-grec, trebuie să spun că mai sînt și altele decît cea pe care am amintit-o. Astfel, θέλω γράφει = voi scrie, θέλεις γράφεις = vei scrie etc.

cum vedeți, e identică cu forma românească obișnuită.

O altă formă peste care vom trece repede deoarece nu ne oferă nici o asemănare cu vre-una din limbile balcanice este Θέλω γράψω = voi scriu, Θέλεις γράφεις = vei scrii etc.

Corespunzătoare formei "scrie-voi etc" găsim în neo-greacă: βά γράφα θέλω = să scriu vreau, βά γράφεις θέλεις = să scrii vrei etc.

Această formă are corespondență în bulgărește pe šte piša, šte pišešu etc. "va scriu etc.

Vedeți, prin urmare, identitate între diferitele forme de viitor ce le găsim în limbile balcanice, identitate care ne duce la concluzia că fenomenul nu poate fi decât de origine balcanică. În ce privește originea lui am văzut că nu putem admite teoria care-l pune în legătură cu limbile scandinave.

De asemenea nu putem admite nici părarea emisă de Weigand, care susține că acest mod de formare al viitorului se datorește limbii ilirilor sau tracilor. Weigand în toate cercetările lui privitoare la limbile balcanice dă prea mare atenție limbii ilirilor și Tracilor și prea puțină limbii grecești care, cum am spus (p.189-190), prin superioritatea culturii lor, prin întinderea mare pe care au ocupat-o în cursul timpului, a avut o influență covârșitoare asupra limbilor înconjurătoare. Si cred că acest reț de a forma viitorul se datorește limbii grecești.

Trecem la o altă formă de viitor la aceea care întrebuințează verbul a avea. Ați văzut că în limbile romanice găsim pentru formarea viitorului infinitivul urmat de indicativul present al verbului "HABERE".

Să fie vre-o legătură între acest fel de a forma viitorul și cel pe care-l vom constata, numai decât, că există în limbile balcanice și care se formează tot cu ajutorul verbului "a avea"? Dacă în realitate ar fi o legătură atunci studiarea lui nu ar mai avea loc aci întru cât noi ne ocupăm numai de acele fenomene pe care le găsim deosebite de limbile romanice și comune cu limbile balcanice.

Vom avea ocazia să dovedim că nu există nici o legătură între faptele din limbile balcanice și cele din limbile romanice

În primul rând trebuie să observăm că limbile romanice întrebuintează infinitivul+vb. a avea.(CANTARE+HABEO), pe când în limbile balcanice avem indicativul vb. "a avea"+infinitivul sau subjonctivul respectiv (am a

I.A.CANDREA:L.alb.în raporturile ei cu l.rom. 14.

merge sau am să merg).

Ce e dreptul în câteva dialecte din Franța și în limba sardă găsim pentru viitor verbul "a avea" urmat de infinitiv, ca și la noi. Vom vedea (v.p.213) legătura care există între aceste fenomene.

Să vedem care sînt exemplele din limbile balcanice:

În română iată câteva exemple din textele vechi pe lângă cele pe care vi le-am dat (v.p. 201-202):

"Pridăit are a fi fiul omeneșc"

"De-ți vei bate feciorul tău cu toiagul, n'a-re a muri".

"Adevăr grăesc voao, că sînt unii de aceștia ce stau acioea, ce n'au a gusta, pînă vor vedea împărăția lu D-zeu"

(Toate exemplele în Tetravanghelul lui Coreși)

"N'am a te lăsa, drace, pînă nu te vei

giura" (Textete Măhăcene).

Acest fel de a forma viitorul îl constatăm ca forma cea mai frecventă în bulgărește, cu deosebirea că în loc de infinitiv, care nu există în limba bulgărească, avem subiectivul:

" imamŭ da piša" = am să scriu.

" ima(mŭ) da vi kaža něšto"
am să vă spun ceva".

" Kakro ima(šŭ) da mi kažesŭ?"
"ce ai să-mi spui?"

" Toj něma da umrě otŭ gladŭ"
el n'are să moară de foame.

Cu deosebirea amintită, constatăm asemănare perfectă între română și bulgărească.

În albanesă, afară de formele amintite, găsim o formă de viitor care întrebuintează verbul "a avea" (kam) + participiul, care înlocuiește infinitivul, dispărut în albanesă. Astfel în dialectul gheghic găsim kam+me+ parti-

cipiul prescurtat, iar în toscă për tɛ (=de să)+ participiul scurtat:

" kar me kênɛ =am a fi; ke me kênɛ =ai a fi;
ka me kênɛ = are a fi etc., iar în toscă:
 " kam për tɛ kɛnɛ etc.

În grecește, în sudul Italiei (dialectul grecesc de la Bora) găsim viitorul format cu ἔξει (=are):

" ἔξει va ἔπτει " = are să vie.

Aceeași construcțiune se găsește în greca bizantină și în câteva dialecte grecești (după măsurisirea Hatzidakis, citat de Bănescu în "Die Entwicklung des griekich. Futurums, p.86).

Prin urmare, identitate perfectă între limbile balcanice în ce privește formarea viitorului.

Nu există nici o îndoială că avem de a face cu o formație locală, balcanică și co-

incidența cu dialectele din Franța și limba sardă e numai întâmplătoare. E probabil că acest mod de a construi viitorul să fi fost adus în Sardinia de diferitele colonii grecești. Cred însă mai repede că este un fenomen petrecut pe teritoriul peninsulei balcanice și este datorit unei limbi balcanice străvechi. În ultima analiză am putea admite că fenomenul a fost adus în peninsula balcanică de coloniștii romani, dar el a fost menținut de de influența formei identice din limba grecească, de la care cred că pleacă fenomenul.

x
x * x
x

12 mart 1931.

C o n d i ț i o n a l u l . -- Pentru a ne face o idee mai clară despre condițional în limba noastră trebuie să facem o înșirare a diferitelor forme sub care apare condiționalul.

Forma actuală de condițional este aș (ne-explicit), ai, ar, am, ați, ar + infinitivul: aș face, aș lăuda etc. Această formă apare și inversată, mai ales în exprimarea unei dorințe irealisabile, facere-aș, facere-ai; deci, infinitivul întreg + aș, ai etc.

O altă formă foarte prețioasă, păstrată în

textele noastre vechi este cea moștenită de la perfectul subjonctivului latin ale cărui terminațiuni (-ero,-eris,-erit,-erimus,-eritis,-erint) au devenit în limba română:

Conj.1: -are,-ari,-are,-aremu,-aretu,-are.

C. 2. și 3 : -ure,-uri,-ure,-uromu,-uretu,-ure.

C. 3 : -ere,-eri,-ere, -eremu,-eretu,-ere.

C. 4: -ire,-iri,-ire,-iremu,-iretu,-ire.

Exemple:

Sg. pers.1-a: se intrare, se luare, dedere etc.

" " .2-a: se feceri, se ucisere, să nu-i tăere.

" " .3-a: se zidire, se rupsere, să perire.

Pl. pers.1-a: se rădicarem, se dederemu etc.

" " .2-a: se plecaret, se grăiretu etc.

" " .3-a: se intrare, se ferire, se avure.

Alături de terminațiune -are (-ure,-ere,-ire)

de la pers.1-a sg. apare și terminațiunea -aru

(-eru,-iru) în Psaltirea Șcheiană: se intraru,

se luaru, se ultaru, se dederu, se merseru etc.

Frecvența acestor forme ne îndreptățește să presupunem că ele derivă din viitorul indicativului latin (INTRAVERO, DEDERO etc) ale cărui toate celelalte persoane se confundaseră încă în latinește cu perfectul subjunctivului. (V. pentru aceste exemple Ps. Scheiană, CXVII.).

O altă formă de condițional este aceea în care avem subjunctivul întrebuințat, cu înțeles de condițional: "să am bani mi-aș cumpăra o casă"; aici să din punct de vedere etimologic reprezintă pe latinul SI =dacă (să știu că vine..= dacă aș ști că vine...).

În dialecte condiționalul prezintă forme mai numeroase; în aromână avem 3 forme mai întrebuințate:

- a). vrea să am, vrea să ai, vrea să aiibă.
- b). s'furim, s'furi(și), s'fure etc., care corespunde perfect formelor în -are,-eri,
-are pe care le-am întâlnit în vechea

românească.

c). In sfârșit a treia formă în care avem si+imperfectul verbului: "si știam" etc.

In meglenită avem două forme pentru condițional:

a). acu cõnt, acu cõnt, acu cõntă, ... în care acu represintă pe akũ bulgăresc.

b). tuou si cõnt, tuou si cõnt etc.

Pentru comparație nu putem menținea decât forma a doua care e identică cu "să știu" (dacă aș ști), pe care am întâlnit-o în da-co-română.

In albanesă condiționalul se formează cu do (=va)+imperfectul subjonctivului:

"do tã kışe" = va să aveam (dacă aș avea).

"do tã işe" = aș fi; do tã punoșe = aș lucra.

care e asemănătoare cu "vrea să am" etc. din dialectul aromân.

O altă formă de condițional pe care o în-

tîlnim în albaneză este formată din kišë (= a-veam)+me+participiul scurtat:

" kišë me punue" = aveam a lucra (aș lucra).

În bulgărește condiționalul se formează cu imperfectul verbului " a vrea" + subjonctivul:

" steh da pišă" = vream să scriu (aș scrie).

Prin urmare, aceeași construcție pe care o găsim și în aromână (vrea să am etc.).

În macedo-bulgară avem ke+ perfectul în -l:

" ke pišăl" = va scrisei (aș fi scris).

În grecește condiționalul se exprimă în diferite feluri. Uele mai utilizate sînt cele în care avem pe va (=șă)+imperfectul:

" va ξφξvγα" = să plecam (aș pleca).

Acest fel de condițional este identic cu cel pe care-l găsim în aromîna de sud, "va fudzea".

Vedeți din aceste construcții multiple pe care le-am înșirat în limba romînă veche și de astăzi, în dialectele aromîn și meglenit, în

toate limbile balcanice, că dacă nu găsim peste tot o identitate perfectă găsim, totuși, puncte comune și cu siguranță că una din aceste limbi - probabil vechea grecească - a exercitat o influență asupra celorlalte: această influență însă nu a fost așa de adâncă, așa de definitivă, cum a fost cea care a influențat viitorul. Aceasta din cauză că acest mod (condiționalul) nu este o formă de timp, un mod absolut hotărât, ci este un mod ireal.

Cu acestea am terminat observațiile noastre asupra condiționalului.

P_a_r_t_i_c_i_p_i_u_l —, Aceeași întrebuintare deasă a participiului present în urma unor anumite verbe, ca "a vedea, a zări" (l-am văzut plîngînd) pe care o găsim în română o constatăm și în albanesă. În Dozon citim: pa športinē tuke lundruare (p.315) "văzu coșul plutind".

Intre formele de conjugare albanesă și română constatăm o identitate între participiul trecut și forma acristului, pers. 2-a plural. Adică, participiul "cîntat", "iubit" etc. este identic cu pers. 2-a plurală de la perfectul din vechea romînească "voi cîntatu, voi iubit" etc. — perfect care s'a menținut intact pînă astăzi în aromînă. Aceeași identitate o găsim și în albanesă: patë "avut" și patë "voi avut" — "voi avurăți".

Supinul, a cărui formă în romînă este aceeași cu a participiului — deosebirea fiind în aceea că participiul poate fi și adjectiv — supinul precedat de prepozițiunea "de" (de mîncat, de luat etc) îl întîlnim și în albanesă: vaizë ištë për të martuare = fata este (bună) de măritat; nuk është për të çuditurë = nu-i de mirat.

A d v e r b u l "niciodată" are ca sinonim în limba română pe "nici-cînd", care se găsește numai în albanesă: as-kūr (a'kuṛ), din as "ni" + kuṛ "quand".

"An" ca adverb, în albanesă vjet = "an" (substantiv) și "an" (adverb).

"Souvent" = "adesea", alb. "nëndurë" = "des" și "adesea".

În aromână există adverbul "naparti" în+a+parte; identic și în albanesă: mb' at' anë mbë "en,dans,sur"+atë "îl,o,el,ea,al,aia"+anë "parte".

Locuțiunea adverbială "cînd și cînd" este identică în albanesă: kur e kur "de țemps a autre".

"D'abord" = "mai întîi" = alb. më parë (<magis > më + parë) = "mai întîi". Nicăiri nu se găsește această construcție.

"Puțin oîte puțin" = "peu a peu" = alb. pak nga pak = "allmählich".

P_r_e_p_o_s_i_t_i_u_n_i — "Lîngă", la baza căruia se admit și LONGA și LONGO, este izolat în domeniul romanic. În albaneză însă, din adjectivul gâtë = "lung" s'a format prep. ngâtë = "pres de".

"Prespre" din vechea romînească, care derivă din PER+SUPER, e analog în alb.: përmbi < për < PER+mbi "d'asupra".

C_o_n_j_u_n_c_t_i_u_n_i — măsdau, vorbind de "au" romînesco, l-a tradus prin "ori" și "oare", și a crezut că e izolat în romînă. În alb. AUT > a = "ori", "oare".

În vechea romînească, alături de "sau...sau", găsim o formă compusă: "săva....săva". Ea este formată din SI > să+vă (pers.3-a sg. a vb. "a-vrea". Identic e și în albaneză: "ndo...ndo" = "soit que...soit...que", și e compus din ni+do "va".

"Însă" este format din pron. îns < IPSUM - fapt

cu totul izolat. In albanesă avem vetim veti=
 "însu-mi, însu-ți" etc.

L o o u t i u n i c o n j u n c t i v e .

"Cu toate acestea"	= alb.	<u>më gjithë këto.</u>
"Așa încît"	= "	<u>kakë sa</u>
"Ca să..."	= "	<u>kë të</u>
"Ci și"	= "	<u>po ede</u>
"Ca (și) cînd"	= "	<u>si kur</u>
"De aceea"	= "	<u>nga ajo</u>
"Totuși"	= bg.	<u>vse taki</u> (<u>vse</u> "tot", <u>ta-</u> <u>ka</u> "așa")
"Cu totul"	= "	<u>sÿvsemrë</u> (<u>sÿ</u> "avec", <u>vse</u> "tot")
"Deodată"	= "	<u>iz(v)ednăžÿ.</u>
"Odată"	= "	<u>ednăžÿ, vednăžÿ.</u>
"Ca și altul"	= "	<u>kakto i</u>
"Nu de alta"	= "	<u>ne za drugo.</u>

Am dat din toate categoriile principale
 cîteva exemple, pentru formarea unei idei des-
 pre apropierea lingvistică între limbile bal-
 canice și mai ales între romînă și albanesă.

Reese din cele înșirate pînă aci că nu întîmplarea a făcut ca în aceste două limbi (romînă și albanesă) să se producă aceleași fenomene lingvistice, absolut streine latinei și lb.romanice – fenomene găsite în parte și în celelalte limbi balcanice, fie că aceste popoare le-au introdus în idiomele lor prin împrumut de la Romîni ori Albanesi, fie că toți laolaltă le-au adoptat dintr'o limbă comună balcanică dispărută. Această limbă nu poate fi decât vechea ilirică, despre care --din cauza lipsei de documente -- nu ne putem pronunța.

Cu acestea am terminat cursul de anul acesta urmînd ca, într'unul din anii viitori, să continuăm asemănările lexicale, împrumuturile reciproce și identitățile semantice dintre limba romînă și albanesă.

NOTA: Urmează INDICELE, ERRATA și CUPRINSUL.

I N D I C E

L a t i n ă

Ad	165	Caballi	120
Augustus	92,109	caballum	81
*antaneus	139,184,185	*canepis	74,85
ante	140,185	casae	116
aprilem	83	cantare	113,199,209
arbor	83	causa	79
arbos	83	centum	183
arena	85	cervicem	33
arma	76	coelum	83
asinus	33,34	cogitare	92,109
ascla	81,87	cognatus	77
asla	81	collus	34
audire	78	comunicare	90
augustus	78	coquere	87
auram	78	cordus	64
aurus	78,79	cordinus	64
auscultare	78	cornutam	103
aut	143,145,222	corvus	82
avunculus	87	coxa	87
		coxit	87
Baptizare	90	crestianus	90,89
bruma	100,109	cubitum	81,100
bubulum	81	cuneus	34

Debet	114	leoni	116
debitorium	81	leporem	76
debitura	100,108,	libet	186
dedero	216	lingulam	82
directus	80,102	longa	222
Ego	91	longo	144,222
Fabricare	86	longus	144
faciam	98,109	lucta	87,90,102
famulam	83	locum	100
faurus	78	lupi	116
fidem	92,109	lupo	116
filium	83	lupum	100,109
fossatum	92,109	Magis	91,175,221
fraxinus	36	magistrum	91
Galbinus	85	malleus	93
glandem	75	mania	145
Habere	113,208	manipulus	140
habemus	131	manuculus	140,141
Illui	163	manus	141
imperator	117,118	martius	95,96
incipio	118	mas-maris	173
innganare	76	masculum	82,92
intingere	64,118	meridiare	97
intravero	216	mille	93
in-vitiare	95	millia	93
ipsum	147,222	molam	82,100
Lactem	87	murum	108
laurum	79	Nodum	100,108
legem	91,109	noverca	81
		Ohtuber	88
		Pacem	109

pactare	89	scolam	89
padnem	92,109	septem	127
palatium	95	servire	82
panum	75	sessum	92
pastionem	90	si	146,216,222
per	185,222	slavus	81
plus	175	socius	98
persica	76	solem	82,100
poma	100,108	strictus	89,102
pomus	100,109	super	181,222
por-	185		
prae	185	Tegula	107
praeda	92,109	terebellum	63
primus	184,185		
pulicem	100	Unclus	87
puteus	96,100	undecim	122
		ungere	64
Quadragesima	91	urceolus	98
quantum	186	ustiam	90
quod	178		
		Vacuus	34
Radia	97	vadum	91,92
		versus	76
Sagittam	91,109	viduus	92
scalam	87	vivere	34
sclavus	81		

D a c o - r o m a n a

a	165	ajunge	143
adesea	146,221	am	130,132
agust	78,109	an	143,147,221,222

armă	76	coapsă	87
arici	123	coarbe	163
ascultare	78	codru	123
așchie	87,123	colea	123
dain	33	colo	123
atît (cît)	143	copaci	123
aud	39	copșu	87
auzire	79	corp	82
aur	78	corbule	166
avea	130,208	cot	81
avure (se)	215	covată	123
avut	220	*creșin	90
Băiat	37	cui	94
bărbat	37	cuiu	95
bour	81	cumăstru	38
brad	123	cumnat	38,77
brău	123	cumnată	38
brînci	123	cui	94
broască	123	cuniu	95
brumă	100,109,123	cusoră	38
bucată	123	cuscru	38
bucur	123	cuvînt	123
bunic	37	Dacă	27,28
bunică	37	dar	27,28
buză	123	de	177
Cai	120	decît	177
cal	81,117,123	dedere	215
călcîn	95	dederum	215
casă	117,128	depănare	75
casei	116	des	146
coafă	33	detoriu	81
cerbice	33	doii (cei)	186
cînepă	33	drag	27,28
cîtu-le	186	Eu	29,91

Fa, fă	173	îngropa	59
facere (aș)	213	îngrupa	60
făreca (a)	86	inimă	86
fată	37, 174	împărat	118
față	98, 109	îns	222
feceri (se)	215	însă	222
femeie	37	înși	147
femeio	166	însu-	147
ferire (se)	215	întîi	95, 184
fin	37	întîiu	95
fină	37	întîn	95
firea	192	întrare	215
fiu	37	învăța	95
fracsîn	36	Lapte	87
frapsîn	36	lăurușcă	86
frapțin	36	lege	91, 109
frate	117	lepădare	192
furcă	144	lîngă	144, 222
Galbin	123	lingură	82
gard	38	loc	100
ghindă	75	logodnic-ă	38
ghiozdan	59	luare	215
ghiozdăni	59	lung	144
ginere	37, 144	luntre	123
gît	34	lup	100, 109
glîndă	75	lupe	166
glindă	75	lupule	166
grăiretu	215	luptă	87, 123
groapă	58	Mă	173
grumaz	123	maestru	91
gurmaz	123	măgar	34
gușe	123	mai	91, 93, 221
Iepure	76	măicută	27, 28
înainte	140	mal	123
încep	118	mamă	37

mîină	141	patru-1	61
mînie	145	pădure	109
mănunchi	140	păraț	95
mănușe	141	păresemi	91
marț	95	pășune	90
mascur	82	perire (se)	215
mătușe	38	piersică	76
meridza	97	pită	27,28
mesteacăn	36	plecuret	21b
mie (o)	94,184	plop	124
moară	82,100	pradă	109
moș	123	preot	124
mușă	128	prespre	146,222
mușchi	123	pridăit	210
		primar-ă	184
Nană	124	pom	160
naș	38	poamă	100
nepcață	144	popo	166
nepot	38	purece	100
nevoie	24	puț	96,100
nicioînd	144,221		
niciodată	221	Rază	97
noră	37	ridicarem	215
		rupșere	215
Ocină	29		
ocolnică	29	Sat	109
ome	165	sau...sau	222
omule	166	să	146,216
optu-1	186	săgeată	91,109
orb	124	săva	146,222
orfan-ă	38	și	29
otoșenie	29	sită	27,28
		soacră	37
Pace	109	socru	37
părău	124	soare	100,82
părinți	36	soră	37

soro	166	unchi	87,123
sosesc	124	unge (a)	145
soț	38,98	urciol	98
soție	38	ușe	90
spre	181		
sta (a)	145,183	Va	146,200
strat	29	vad	29,91
străbunic	37	var	27,28
strănepot	38	văr	38
strîmb-ă	147	vară	123
sută	183	văduv-ă	38
șapte	127	vărcă	123
șchiau	81	vârș	123
șocală	89	vărtos	123
școară	89	vatră	123
șeapte	127	venin	123
șerbi (a)	82	vergură	123
*șes	93	veșted	123
*șiepte	127	via (a)	34
strungă	93,105	viers	76
		vlădico	166
Tată	37	voi (a)	200
tăere	215		
taur	78	.Zid	59
timp-uri	130	zidi (s)	59
trăi (a)	34	zidirea	192
țircovnic	29	zidire	215
		ziuă	29
Voisere	215		
ultaru (se)	215		

A r o m î n ă

Am	216	Camai	172
avră	78	corută	104

s'furim	216	Si (=dacă)	217
Ma	179	Treil'i	186
Nai	179	Va	202
naparti	221	vrea	216
'nsurare	118	'ngios	118
nuiarcă	81		

R o m a n i c e

<u>franc.</u> chanterai	123,199	<u>ital.</u> che	178
" onze	122	" muro	108
" que	178	trivello	63
<u>V.ital.</u> agora	130	<u>port.</u> cordero	64
" logora	130	<u>cal.</u> 'nזורare	118
<u>ital.</u> cantero	113	<u>nap.</u> 'nzurare	118.
" cavallo	117		

A l b a n e ș ă

A	143,222	Bâjm	195
ake...si	143	bairaktar	16
ār	79	bēniš	195
arhiñ	143	brūmz	109,110
armı	76	breθ	123
as-	144,221	breški	123
aškje	86,123	bukç	123.
ate	198	bruc	123
akole	123	budzç	123

buŕ	81	kai	120
bukurĒ	123, 276	kək	144
đindir	144	kaŕ	31
*de	114	kam	211, 212, 130
*dee	114	kafe	33
detürĒ	81, 108, 109	katır	61
ditĒ	161	kakı-sa	145
do	114, 146, 203, 217	kan(ı)p	75
dori	141	kırθi	64
dorizi	141	kınıp	85
drejt	89, 90, 91	kırıp	85
dua	205	kırp	85
dürt	198	kıřutı	103, 106
		kıřtır	90, 91
		kên	212
E	198	kıel	83
		kiř	195
Fake	98, 109	kiře	218
famuŕ	83	kofře	87
fară	16	korb	82
fark	86	korp	130
farkon	86	*korbiri	130
fē	92, 109	*krıři	90
fiŕ	83	kûj	84
fřet	92, 109	*kujtoj	92, 109
furke	144	*kumıngon	90
		kunat	77
Garθ	58	kungon	90, 91
gatz	222	*kurnüti	103
gelbin	85	*kurüti	103
gelbir	85	*kırüti	103
glınd	75	kuřrin	40
giθı-sa	144	kut	31, 100
grobĒ x)	58		
guřt x)	109	Mâ	92, 109
		nâj	93
Kafře	79	maŕ	161

x) Pentru cuvintele ikon - lundruare v.pag.235.

marš	95
maškul	92
mi	221
mita	128
mini	146
miri	146
minik	76
marđzej	97
mirsoj	95
mbi	181
mbes	144
mbi	146
mbret	117, 145
me	213
mij	94, 184
mikeš	129
miku	161
mir	176
mundiš	195
mur	108
*mür	108
nusja	161
Ni	146, 222
nidišzi	146
ninduri	146
ndngüj	64
ngüej	64
ngüj	64
ndo	146, 222
nē	100, 108
nenduri	221
nevoja	94
nerk	81
nga	195
ngati	222

ngünoj	76
ngüj	64
Pa	219
pakdzoñ	90, 91
pak	109, 222
pajtoj	89, 90, 91
para	139
pari	139, 184, 221
pati	220
pir	146, 212, 220
pišas	95
pirmbi	146, 222
pirmi	146
pē	75
pemē	108
pij	195
pješki	76
plek	16
prē	92
priř	83
püj	218
pus	100
Rina	85
ředze	97
rugi	107
Si	146
sok	98
strejt	89, 90, 91
strimbari	147
šerbej	82
šes	93
škafa	83
škja	81

škjpe	20
škipi	7
škruaj	113,205
štɛpoj	198
štrunga	93,105

Uđa	129
unk'	87
tjegɛɹ	106
*tjeuŋɛ	107
truel'	63

Iken	195
Ištɛ	220

L'and	75
lār	79
larušk	86
l'end	75

Va	92,109
vajzɛ	220
vā	92
vetɛ	147,233
vetɛm	223
vjet _v	221,147
vjers	76

Zot	129
zota	129
zotu	129

l'epur	76
l'erušk	86
luftɛ	87,102
l'ueh	145
lünɛ-ti	145
l'undruare	219

B u l g a r ă

Ako	195,217
bože	166,168
gospodine	166
hotče	206
junače	166
libele	166
kaža	211
mamo	166
majko	166
moma	166

na	164,206
nevěsto	166
nai	179
otu	178,211
po-	176
Stoiana	162
stbrōe	166
sestrole	166
struga	105
vetrele	166

G r o a c ă

ăḍpɣɛ 170

ăḍpɣɛ 170

Ἐξα	212	Νίκο	170
Ἐχτρι	170	Νίον	176
Ἐρτε	212	Ἰστο	170
Ἐμφορε	170	Νίο	176
Υφισ,	164	Τορ	164
Μαρία	145	Τω	164
Υα	212,218		

N u m e p r o p r i i x)

Abcoli	21,84	Kurtius	24
Bănescu	212	Kopitar	111
Bartoli	121	Lewy E.	154
Bogrea	155,154	Moza Mih.	197
Brugmann	153,154	Meyer G.	22,61,107
Burada T.	25	Meyer-Lübke	131
Capidan	132,135	Miklosich	113,126,148
Cihac	24,152	Papahagi T.	84
Coresi	197	Pedersen	120
Densusianu	87,131,135, 139,140,167,185	Procopovici A.	120
Dozon	219	Puşcariu S.	121,137,168,186
Gaster	152,153	Rosetti A.	155
Hasdeu	24,62,143,151	Sandfeld	137,135.
Hatzakidis	212	Schuchardt	126-129
Jokl	63	Weigand	208

x) Cu sînt înşirate aici numele din "Bibliografie", pentru care vezi pag. 45-52.

E r r a t a

<u>pag.</u>	<u>rîndul</u>		<u>în loc de:</u>	<u>să se citească:</u>
16	2,6	de sus	Skanderberg	Skanderbeg
14	12	" "	Skreti	Skrelli
20	1	" "	škpje	škjpe,
40	3	" jos	kuşrin	kuşrin
48	1	" "	rialuzr i vogzil	e shüp e'ltiništ
89	2	" "	accalăi	aceiaşi
90	10	" sus	aceeşi,	aceiaşi,
90	2	" jos	pagdzon	pakdzon
91	3	" sus	pagdzoŋ	pakdzoŋ
97	5	" jos	řezdze	ředze
109	2	" sus	brüm	brümë
133	3	" "	Sanfeld	Sandfeld
133	5	" "	pomeneas-	pomenească
168	8	" "	boze	bože
196	1	" jos	întrebuința	se întrebuința
200	5,6	" "	de face	de a face
202	1	" "	aromînă	aromîna
202	1	" "	întrebuințează	întrebuințează
205	2	" sus	aceea _____	aceea în care <u>va</u>
206	1	" jos	etc.	etc., care
211	1	" sus	giura	giura
215	4	" jos	terminațiune	terminațiunea

C U P R I N S U L

I. Noțiuni introductive.....	3
Limba Albanesilor.....	20
Dialectele l.albanese; limba literară	40
Bibliografie.....	45
Istoria Albanesilor	52

Importanța limbii albanese pentru filologia română.....	55
Alfabetul.....	65
II. F O N E T I S M U L	
<u>Vocalismul</u>	73
A accentuat.....	74
A aton	76
E deschis	76
O aton	77
Diftongul AU	77
<u>Consonantismul</u>	80
<u>Labialele B, V</u>	80
Grupul de consoane LV, RV	81
Liquida L	82
<u>Rotacismul</u>	83
Grupul BR > UR	86
Grupul CS, CT	87
Consoanele D, G	91
S > Ș	92
Ld	93
Nl	94
Tl	95
Dl	97
Cl	98
<u>Fenomene petrecute în albanesă și română după despărțirea acestor două popoare</u>	99
<u>Recapitulare asupra fonetismului</u>	102
III. CERCETĂRILE ASUPRA LIMBII ALBANESE ÎN RAPORT CU LIMBILE BALCANICE	
Cercetările lui Kopitar	111
Cercetările lui Miklosich	113
Cercetările lui Schuchardt	126
Cercetările lui I.A.Candrea	132
IV. M O R F O L O G I A	
Articolul	148
Substantivul	160

Adjectivul —compararea —	175
Numeralul	180
Verbul	190
a) Dispariția infinitivului	190
b) Imperativul.....	197
c) Formarea viitorului cu "voi"	199
d) Formarea viitorului cu "a avea".....	208
e) Condiționalul	214
f) Participiul	219
g) Supinul	220
Adverbul	221
Prepozițiunea	222
Conjuncțiunea	222
Locuțiuni adverbiale	223
I n c h e i e r e	224
Indicele	226
Errata	237

= S F Î R Ș I T =

Acest curs de
"LIMBA ALBANESĂ ÎN RAPORTURILE EI CU LIMBA ROMÂNĂ"
a fost editat de

Dumitru Șandru, doctorand în litere și
Virgil Stoica, student în litere.

Litografia:
Constanța Dumitrescu
str. Popa Nan, 6.

